

Մ Ի Ո Ր Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԴՂԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

Է. ՏԱՐԻ - 1933

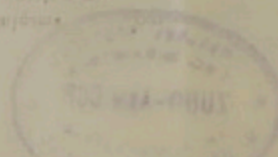
[Handwritten signature or note across the right side of the page]

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ԶԱԿՈՒԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԴՂԵՄ

[Handwritten number 2227]

Утроб

ՅԱՆՎ ՆԻՒԹՈՑ 1933 ՏԱՐԻՈՅ

ԱՆԹԵՂՈՒԱԾ ԿԱՅԾԵՐ

Ե. Ե. Դ., Հայերէնը բաւ լեզուագիտութեան.	17
Աշխարհաբար լեզուն.	77
Զափակի վերաբերմամբ. կցկտուր դիտողութիւններ.	109
Վանագն.	143

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Անհիպ Մասեր Ոսկեբերանի Եսայայ Ոսկեղարեան քաղմանութենէն.	330
— Դարեու նամբէն (Չեռագրաց Յիւստակարաններ).	415
ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊՍ. ՅՈՎԱՆՓԵԱՆ, Վախճանգ Ողի Ուսկեայ եւ Նորա Տոմար. 19, 49, 84	
Իզմասիս Մանրանկարիչ եւ Շորոզկանց Տոմար.	176, 216, 238, 273, 311
Մ. Ե. Ա., Նախնի որոնց ո՛րէւ մէկ գործը զբաղաւրած է Ս. Արուոյս Տպարանին մէջ.	372
Ն. ԱՂԲԱԼԵԱՆ, Բանասիրական Մանրութեան Գիշերի Պատմութեան մասին.	220

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

— Տաղ ի ձնունդ Քրկչին.	15
— Դիմաւանական խօսք՝ ընծայուածներէն ընծայողներուն համար.	430
ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ, Յաւի Մտեմուքին.	16
Հօղին.	83
Հաղորդուած Բեւերութիւն.	309
Աղօթք Տպարանին մէջ.	371
Ե. Ե. Դ., ճառքն ու Աւելը.	81
Սամարունին.	111
Քարին Վեժը.	175
Մօր մը Գերեզմանը (բարգմ.).	452
ԵղիվԱՐԴ, Պարպուած Գերեզմանը.	113
Սամբրէի Կաղնին.	310
Թ., Եկո՛ւր, Վի՛տես.	16
Թ. Ե. Գ., Հին Տունէր (բարգմ.).	214
Անմահութիւն (բարգմ.) Ա. Բ.	236, 271
Բարիգի Նորքը Տամը (բարգմ.).	309
ՀՐԱՆԴ ՍԱՐԿ., Բարի Սամարացին (բարգմ.).	235
ՄԵՂԻԿ, Առուն, Ձեւն.	14
Գարուն.	110
Ամառ.	220
JEAN AICARD, Շաւցած հացը.	166
Վ. ՀԻԻԿՕ, Ո՞վ . . .	45

ԳՐԱԿԱՆ

ՍԻՐՆ, ՎԱՐԴԱՊԵՏ, « Սիօն » Ամսագիր — Հին Շրջան 1866-1877.	394
ՏԻՐԱՆ, ՎԱՐԴԱՊԵՏ, Տպագրութեան ծագումը.	431

ԴԻԴԱՆ Ս. ՅԱԿՈԲԱՅ

Մ. Ե. Ն. (հրաւ.), ժբ. Սարգիս Թէփրսաղի՝ Կ. Պօլսէն, առ եղիազար Այնթապցի՝ ի Հալէպ.	23
ԺԳ. ԺԴ. Յովնաննէս Մուղնեցի՝ Կ. Պօլսէն, առ եղիազար Այնթապցի՝ ի Հալէպ.	119, 121
ԺԵ. Աստածասուր Պատրիարք Տառնեցի՝ Ե. Ղազարէմէն, առ եղիազար Այնթապցի՝ ի Հալէպ.	150
ԺԶ. Կարկուս Ոնոփրիոս Վրդ., առ եղիազար Կթողկա.	151
ԺԷ. Յովնան Եպիսկոպոս Աղբիանուպօլսէն, առ եղիազար Կաթողիկոս.	283
ԺԸ. Կոնզակ եղիազար Կաթողիկոսի Ճիլիպ- պէնէն, առ Զափարիա Վրդ. ի Դամաս- կոս.	284

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ

ԵՂԻՇԷ ԱՅՂ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ, Գաղափարն է Ազ-
գերը Վարդի Մեծ Ուժը. 252

Տ. Վ., Միսին ի Վսանգի (բարգմ.). 117

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

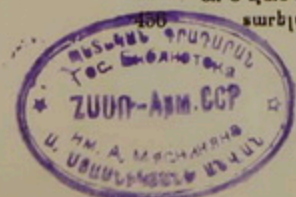
• , Կեանքի խորհուրդին Առջեւ .	1
Բեմին Պատկառամբ .	33
Եօրը Եօքնեակները .	65
Դասարկ Դերեզմանը .	97
Կիրակիին Բարոյականը .	129
«Հետեւիլ եւ ոչ թէ Առաջնորդել» .	161
Պէտք չէ Խախտել Խրանութեան Կեդրոնը .	229
«Մայր Որդւով Բերկեալ» .	261
Նստան Խաչին .	298
Անդրանիկ Կոնդակը .	300
Թուականի մը Առջեւ (1833-1933) .	325
Ըմբռնել Կազութիւնը .	439

ԽՏԱՑՈՒՄՆԵՐ

Ե. Բ., Փինիկեան Արուստ. 43

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱՐԵՂԱՅ, Կոշումին Գիտակցութիւնն է որ կը կա-
սարեւագործէ մառդր. 232

144-98

232
19349m6

290Ն ՎՐԻ., Օրենք.	140
Թ., Աւագ Տօներ, Պետրոս.	444
Պողոս.	446
Ժ. Պ., Յիսուսի Մնունքը.	4
Յիսուսի Մանկութիւնը.	37
Յիսուսի Մկրտութիւնը, Յովնանէս Մկր- տիչ եւ Յիսուս Քրիստոս.	71
Յիսուսի Յարութիւնը, Աստուծոյ Ող- ւոյն Յաւանական Յաղթանակը Ա. Բ.	101, 134
Յիսուսի Փորձութիւնը.	167
Յիսուսի Մենական Գիտակցութիւնը, Ա. Բ. Գ. Դ.	209, 264, 303, 441
Մ. Ե. Ն. (Խաչացուց), Քրիստոսի Ազգաբա-	
նութիւնը Մասք. Աւետարանին մէջ.	9
Ծառերը Ս. Գրոց մէջ ա) Արմաւենին, բ)	
Լիբանանի մայրին.	172, 212
Պաղեստինի այլ եւ այլ անունները.	233
Հին Ուխտի Քառասնայայտերը.	305
ՇԱԽԱՐԸՇ ՎՐԻ., Կրօնի Իմաստաբերութիւնը,	
զ) Ազգային կրօնը.	12
դ) Տիեզերական կրօնը.	40
ե) Զգալը, խորհիլը ու գործելը կրօն- ինքն մէջ.	75
զ) Կրօնի սահմանումը.	106

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Բ. ԵՂԻԱՅԵԱՆ, Դաստիարակութեան Տեսարան-	
ներ.	464
Գ. ՄԻԱԼԵԱՆ, «Կեանք եւ Արուեստ» 1933.	124
«Հարիւր Բաճակ եւ ճինգամեայ Յօրէնեան Բե-	
րայի Ս. Երոզդութիւն Եկեղեցւոյ».	125
«Ընդարձակ Տարեցոյց Ս. Փ. Ազգ. Հիւան-	
դամոցի» 1933.	188
«Զուարթնոց Տարեգիրք» 1933.	226
Ե. ԱԲՂ. ՏԵՂԵՍԵԱՆ, «Արագ Տարեգիրք».	318
Թ., «Եղիշէ Վարդապետ եւ իւր Պատմութիւն	
Վարդանանց Պատերազմին».	185
Հ., «Կրօնք եւ Կեանք».	22
Ն. Վ. Պ., «Մշակոյթի Օր».	122
«Quatre Conférences sur l'Arménie».	154
Ռ. Մ., «Տաղմապէն դէպի Բարձրութիւն».	87
ՎԱՀԷ-ՎԱՀԵԱՆ, «Մէր» Վանան Թէքէեանի.	288
ՏԻՐԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, «Մարդ Մանկանացու»	
Մայիլ Արշէնի.	255

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ, Ն. Աւետարանեցիի Բանի	
մը կոնդակները (ԽՐԱՍ.) 4, 5, 6. 183, 280, 461	
Մ. Ե. Ա., Ս. Երկրի Վանքերու եւ Եկեղեցիներու	
մասին Ա. Բ.	114, 146
Կիլիկիոյ Արքեպիսկոպի եւ Հայ Եկեղեցական	
ութեան մասին Ժ. Գ. դարուն նաճա-	
պարհորդի մը ճեղքելութիւնները.	179
Տէյր Միսէլիի Եկեղեցիին Որմանկարները	
Ա. Բ.	224, 244

Քաստելլիոնի Վանքը եւ Նորագիւտ Յիւսա-	
կարանները.	457
Մ. Ե. Ն., Ինքնակենսագրութիւն Վանքի Պո-	
ղոս Գ. Պատրիարքին Երուսաղէմի	
(ԽՐԱՍ.)	46
Տպարան Առաքելական Արքեպիս. Ս. Յակոբ-	
եանց Երուսաղէմի (հարիւրամեայ յո-	
բելեանին առթիւ 1833-1933).	338
Յ. ՔԻԻՐՏԵԱՆ, Նիւրբեր Պալկարանայոց Պատ-	
մուրեան համար Ա. Բ.	247, 280

Ս. ՅԱԿՈԲԱՅ ԲԵՄԷՆ

290Ն ՎՐԻ., Ուրախութիւնն ու Վիշեր.	449
-----------------------------------	-----

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Յունուար. — Նամակ Գեր. Հոգ. Խորհուրդէն.	26
Նամակ Տիար Թ. Ծառմանեանէ.	27
Կիլիկիոյ Վեն. Բարգէն Ս. Արքեպիսկոպ. Կա-	
րդիկոսի այցելութիւնը.	27
Վարչական, Ժողովական եւ Այցելութիւնք.	30
Եկեղեցական եւ Բեմական.	32
Նուիրատուութիւններ Զեռ. Մատենադա-	
րանին եւ Բարեպաշտական.	32
Փետրուար. — Նամակ Քենքրպարիի Արքեպիս-	
կոպոսէն.	62
Ժողովական, Պատեմական, Եկեղեցական,	
Բեմական եւ Այցելութիւնք.	62
Նուիրատուութիւններ Սիոնին, Կիւլպէնկի-	
նաճ Մատենադարանին.	64
Ազգ. Սիոնի Նիւրբերի բաժանորդներուն.	64
Մարտ. — Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր շնորհաւո-	
րական նամակը առ Վեն. Հայրապետին	
Ամենայն Հայոց.	91
Վեն. Հայրապետին պատասխանը.	92
Վարչական, Ժողովական եւ Այցելութիւնք.	93
Եկեղեցական եւ Բեմական.	93
Նուիրատուութիւններ Սիոնին, Մատենա-	
դարանին եւ Բարեպաշտական.	95
Ապրիլ. — Վարչական, Ժողովական եւ Այցե-	
լութիւնք.	127
Եկեղեցական եւ Բեմական.	127
Նուիրատուութիւններ Բարեպաշտական.	128
Մայիս. — Վարչական, Ժողովական, եւ Այցե-	
լութիւնք.	156
Եկեղեցական եւ Բեմական.	157
Ուսումնական.	160
Նուիրատուութիւններ Բարեպաշտական,	
եւ Մատենադարանին.	160
Ուխտաւորութիւն.	160
Նամակառւի Պ. Մ. Թ.	160
Յունիս. — Վարչական, Ժողովական եւ Այցե-	
լութիւնք.	190
Եկեղեցական եւ Բեմական.	191
Նամակառւի.	192
Պատեմական Յայտարարութիւն (Ս. Թ. Գ.	
Գրական Մրցանակի).	192

Յուլիս. — Ամսօրեայ լուրեր.	227
Նուիրատուութիւններ Տ. Ե. Դ. Պատրիարքի շիրմին, Բարեպաշտական.	228
Հառուեցոյց Երուսղէմի եւ Երջակայից ի նպաստ Պէյրութի Ս. Խաչ ճիւղաւանի նրկիվելոց կատարուած հանգանակութեան	228
Օգոստոս. — Ամսօրեայ լուրեր.	259
Նուիրատուութիւններ Կիւլպէնկեան Մատենադարանին, Սիոնին, Բարեպաշտական.	260
Սեպտեմբեր. — Ս. Պատրիարք Հօր Այցըր Ամման ի.	290
Ամսօրեայ լուրեր.	291
Նուիրատուութիւններ Սիոնին, Մատենադարանին, Բարեպաշտական.	292
Հոկտեմբեր. — Ամսօրեայ լուրեր.	322
Նուիրատուութիւններ Բարեպաշտական, Մատենադարանին.	324
Նոյեմբեր. — Ամսօրեայ լուրեր.	434
Դեկտեմբեր. — Ամսօրեայ լուրեր.	467
Նուիրատուութիւններ Բարեպաշտական, Ժառ. Վարժարանին, Ուղղելիք.	468

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ

ԱԽԵՏԻՍ Դ. ԹԷՔԷԵԱՆ, Պէտնին եւ Քեսունք.	286
---------------------------------------	-----

ՏՈՄԱՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

Մ. Ե. Ն. (հայացուց), Տոմարը Հին Հրէից մօտ.	454
--	-----

ՏՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՆՕՏԱՐ, Վերափոխման Տօնին առթիւ Բանի մը նկատողութիւններ.	267
--	-----

ԱՅԼԵՒԱՅԼԲ

Վեհափառ Հայրապետին Անդրանիկ կոնդակը.	293
ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ	
ԱԿԱՆԱՏԵՍ, Ամենայն Հայոց Հայրապետին Ընտրութիւնն աւ Օծումը Ս. Էջմիածնում.	53
Վեհ. Հայրապետի ճիւղաւորութիւնը — Հայաստանի Համայնագիտարանի պատրաստութիւնը.	258
ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊՍԿ., Ամենայն Հայոց Ս. Կաթողիկոսի Հիւանդութիւնը եւ Այցըր Խ. Հայաստանի Կառավարութեան.	425
ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ բոլոր թեմակալ Առաջնորդներին եւ թեմական կեդր. հաստատութիւններին.	89
Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր Հառք.	197
« ԼՈՒՍԱՒՈՐԶԻ ԼՈՒՄԱՆ » Կոչ Մայր Աթոռոյ օգնութեան — Թորգոմ Արքեպիսկոպոս.	320
ՅՈՒՆԵՍԿԱՆ Վեհ. Տ. Սահակ Բ. Ս. Կաթողիկոսի	206
ՆՕԹ ԵՒ ՆԻՇ 24, 64 (կողմի վրայ), 189, 291, 427, 468 (կողմի վրայ).	
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻԲ — Կիւրեղ վ. Իսրայէլեան.	466
ՀԱՆԴԷՍ Հարիւրամեայ Յօրեւանի Սրբոց Յակօբեանց Տպարանին.	428
ՈՒՍԵՆԻԹ Լուսանօգույն Գերեզմանին.	426
ՅԱԽԵԼՈՒԱՍ — Կանոնագրութիւն «Սրբոց Թարգմանչաց — Դուրեան Գրական Մրցանակի».	193
ՀԱՆԳԻՍ — Հ. Յակոբոս վ. Տաշեան.	95
Մոնս. Ռիշար Պարբլեյնի եւ Մարկոս Վրդ. Գարագաշեան.	436

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԿԵԱՆՔԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ ԱՌՋԵՒ

Հիները ժամանակը կը ներկայացնէին պատկերովը գետի մը, որ իր սը-
րնթաց վազքին մէջ կ'ընկուզէ եւ կը տանի ամէն ինչ, այսինքն ամէն բան,
զոր բառին ամփօփ առումովը կեանք կը կոչենք մենք:

Այս մտածումը — ինչ որ ալ լինին ժամանակի իմացքին մասին փիլիսո-
փայական տեսութիւնները — իբրեւ այլաբանական տարազ գէթ կը պահէ միշտ
իր արժէքը. զի պարզ է թէ տեւողութեան մտապատկերը կամ ժամանակին
զաղափարը իրերու կորնշականութեան զիտական մէկ տարրն է իսկապէս. ու
իրերու ընթացքին կամ յաջորդականութեան խորհուրդն է որ միտքին մէջ կը
ծնի կամ կը շինէ ժամանակին ըմբռնումը:

Ուրիշ բացատրութեամբ, ժամանակը մտածումի ձեւ մըն է լոկ. մարդ
կրնայ խորհիլ ժամանակին ինչպէս միջոցին վրայ, իրականին ամենէն ընդհանուր
այդ զաղափարներուն վրայ, որովհետեւ ինքն իսկ մէկ մասն է այդ իրականին,
ու անոր եւ իրեն՝ մարդուն եւ ընութեան, եսին եւ ոչ-եսին, ենթակային եւ
առարկային միջեւ եղածը ոչ անդունդ է եւ ոչ նոյնացում, այլ յարաբերու-
թիւն, տարբերութիւն եւ շարայարութիւն միայն:

Բայց ասիկա խնդրոյն իմաստասիրական մէկ կողմն է միայն, որ առ
նուազն մեզի կը հասկնայ կեանքին անցաւորութիւնը. վասն զի երբ կ'ըսենք
թէ կ'անցնի ժամանակը, կ'ուզենք ըսել թէ կ'ոչընչանան՝ կ'անցնին այն ամէն
բաները, զորս նիւթապէս իրական կը նկատենք. այս երկրաւոր կեանքը, եւ
անոր մեզի համար ամենէն իրական մասը, այսինքն մե'ր իսկ կեանքը: Ու հոս
է որ ի յայտ կուգայ հարցին բարոյական կողմը, որ մեզի համար անշուշտ ա-
ւելի կարեւոր է եւ շահեկան:

Կ'անցնին մարդիկ, բայց կը մնայ մարդկութիւնը: Միայն այն մտա-
ծումը՝ թէ դար ու կէս ետքը, երբ ամէնքս արգէն իջած կ'ըլլանք ի հող մա-
հու, ոչ ոք պիտի մնացած ըլլայ, ոչ ոք բոլոր անոնցմէ՝ որոնք մարդկային ըն-
կերութիւնը կը բաղադրեն այսօր երկրի վրայ, միայն այս մտածութիւնը, այո՛,
ինչ սառեցնող ծանրութեամբ կը կոխէ մեր սիրտին վրայ. բայց այն անդա-
դարձութիւնը միեւնոյն ատեն թէ, հակառակ դասականացած պատկերին, բոլո-
րովին «ստուերի անցք» մը չէ կարելի համարիլ մարդկային գոյութիւնը, քանի

որ կը մնայ կամ կրնայ մնալ միշտ անկէ ինչ մը՝ հետք մը, որ ժամանակին հետ ապրեցնէ զայն՝ իբրեւ չջնջուող արժէք մը, այս խորհրդածութիւնը եւս, այո՛, իբրեւ հասարակաց զգացումով կնքուած հաւաստիք մը, ինչպէս վեր կ'առնու սիրտերնիս:

Բայց ո՞րն է այդ ինչը, մարդկային անձնաւորութեան այդ ազնուազոյն մասը, որ կրնայ վերապրիլ անոր բոլոր միւս մասերու անհետացումէն ետքն ալ, եւ կերպով մը յաւերժացնել իսկ զայն:

Ֆրանսացի մեծ իմաստասէրին այնքան յստակիմաց զգացմամբ պատգամած բանավճիռին մէջ է այս հարցումին պատասխանը. «Կը խորհիմ՝ ուրեմն կ'ապրիմ»:

Մտածելու կարողութիւնն է կեանքին գերազանց ապացոյցը. մտածումը կեանքն իսկ է. անոր ամենէն բարձր ու արժող ձեւը: Ամէն ինչ ծնունդն ու արդիւնքն է մտածումին, բանին. «առանց անոր չէ եղած ոչ մէկ բան որ եղած է»:

Ամէն ինչ որ կայ կամ կը լինի, զոյ լինելէ առաջ է նախապէս միտքին մէջ. ամէն իզձ եւ ներոյժ զօրութիւն ըղիտումն է անոր, մարդուն մէջ ամենէն աստուածային այդ կարողութեան: Այլ է իրականութիւն, այլ է կեանք. առաջինը՝ այն որ կ'ենթարկուի մեր զգացումներուն, հետեւանք կամ արդիւնք է լոկ. իսկ երկրորդը՝ պատճառ կամ արդիւնաբար զօրութիւն:

Արդ, ինչ որ կը մնայ կեանքէն ու կը տեւէ ստուգիւ, է այն ամէնը՝ որ խորհուրդին երկնող ներգործութիւնը ունի: Կ'ապրի նա որ կը զգայ թէ կը խորհի: Ամենէն աւելի կ'ապրին ոչ թէ անոնք՝ որոնց զոյութիւնը տարիներու առաւելագոյն թիւի մը վրայ կը հղովուի, այլ անոնք՝ որոնց կեանքը մեծ եւ գեղեցիկ իմաստի մը մէջ կը խորանայ: Վասն զի ապրիլը ոչ թէ տեւելն է այլ «գիտնալը, յուսալը, սիրելը, հիանալը, հաւատալը եւ գործելը: Անոնք ամենէն շատ կ'ապրին՝ որոնք ամենէն շատ պաշտած են իրենց միտքովը, սիրտովը եւ գործերովը»:

Պէտք չէ ուրեմն կեանքին մէջ փնտռել ինչ որ երբեք չունի եւ չէ ան. տեւողութիւն՝ զոր օրինակ, այլ պատճառական ոյժ եւ նպատակ, այսինքն ստեղծագործող զօրութիւն եւ ձգտում դէպի առաջադրուած որոշ եւ բարձր վախճան մը: Իսկ այդ ձգտումն ու զօրութիւնը այնքան աւելի ջերմ կը լինին եւ պիրկ, որքան աւելի ազդու է կէտադրուած նպատակին ձգողականութիւնը՝ իր իմացական եւ բարոյական հրապոյրներովը:

Աննպատակ կեանքը տաղտուկին տառապանքն է, որ տխրութեան մէջ կը հիւծի կամ անտարբերութեան մէջ կ'անասնանայ, յետոյ, յաճախ, արկածախնդրական մոլորանքներու մէջ կորսուելու համար իսպառ. մինչ վսեմ վախճանի մը ձգտող կեանքը ներքին, թերեւս ստէպ լուռ, բայց յամենայն դէպս իրական բերկրանքներով արփաւէտուած հոգեկան այն վիճակն է, ուր սիրտը ամենէն ազնուական իղձերուն թխսումովը կը տաքնայ, ու կամքը, վիշտերու և փորձութեանց քուրային մէջ պողպատի փոխարկուած, դիւցազնութեան զօտին կը կապէ շատ անգամ ամենէն տկար մահկանացուներու մէջքին:

Բանականութեամբ եւ զիտակցութեամբ օժտուած մարդուն համար այդ է բուն կեանքը. տեսլականի մը հայեցողութեամբ պայծառացած եւ կամքի ու

նկարագրի շնորհներով զեղեցկացած կեանքը, որ, եթէ կրօնական խանդավառութեամբ ալ ոգևորուի, ամբողջական կերպարանափոխութիւնը կ'ըլլայ անձին, նպատակ և վախճան ունենալով իր բոլոր հոգեկան ոյժերուն ներգաշնակ փթթումը:

Անհատէն՝ ընկերութեան, մարդէն՝ մարդկութեան տանող ճամբան ա՛յս պէտք է ըլլայ միայն, մտածուած՝ բարձր ու բարի նպատակի մը մտասկեռութեամբ ապրուած կեանքը: Այդպիսի կեանքերու մէջ է որ, ինչպէս կ'ըսէ Կիւյօ, ամէն քայլափոխ մարդուն համար հեռանկար մը կը բանայ դէպի մարդկութեան սիրտը:

Մեծ հոգիներն անոնք են որոնք կ'ապրին ապագային և ընդհանրութեան խորհուրդովը մանաւանդ, որոնք, իրենց անուան և անձին ունայնացումովը նոյն իսկ, ի սպաս կը դնեն իրենց բոլոր կարողութիւնները՝ հանրօգուտ գործի մը կատարման կամ մեծ սկզբունքի մը արդիւնագործումին համար:

Կրօնական, քաղաքական, բարոյական, գիտական, ճարտարական կամ անտեսական յառաջդիմութեանց արդիւնքներովը կազմակերպուած այն դրութիւնը, որ քաղաքակրթութիւնն է, ամբողջովին պտուղն է այդպիսի կեանքերու համաձուլումին: Արարչութեան պսակը, մարդը, կ'ապրի մարդկութեան մէջ՝ զինքը բարացուցող եւ իր էութեան ամենէն ազնուագոյն մասովը, իր միտքին ու սիրտին կեանքովը. ու ասիկա իր մեծագոյն փառքն է:

Անուններու վրայ չէ որ կը կանգնի այդ փառքը, այլ զաղափարներու. դէմքերը ամենամեծ մասամբ ջնջուած՝ սրբուած են քաղաքակրթական մեծագործութեանց պատմութեան մէջ, ու զաղափարներն են որ կը յաւերժացնեն հոն մարդուն արժանիքը մարդկութեան կեանքին մէջ:

Ո՛չ իր երկարութեան մէջ պէտք է փնտռել կեանքին արդիւնաւորութիւնը, եւ ո՛չ հաճոյականութեանը մէջ՝ անոր քաղցրութիւնը: Բարոյական նպատակի մը կանչուած է ամէն մարդ. իր ճշմարիտ արժէքին վերածած կ'ըլլանք մեր կեանքը, եթէ կարենանք ընել զայն ճամբայ՝ մեր կոչումին: Ու մարդուն համար չկայ աւելի քաղցր բան մը քան այն զոհունակութիւնը, զոր իր պարտականութիւնը կատարած ըլլալու գիտակցութիւնը պիտի տայ իրեն, իր աչքը վերջին անգամ և ընդ միշտ աշխարհի լոյսին փակած պահուն:

Իտէալի մը հետապնդութեամբ եւ կամքով ապրուած կեանքն է բուն կեանքը:

* * *

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՄՏԱՆՈՒՄԱՆ ՅՈՒՐԵՐ

ԶՐՈՒԹԻՒՆԸ ՏԿԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

«Զործամ տկարանամ՝ յայնժամ զօրանամ» կ'ըսէր Պօղոս: Քրիստոնէին այս նշանաբանը՝ նշանաբանն է քրիստոնէութեան: Տկար եղած աստեանն է որ հօր է ան: Հաւատքն է անոր սկզբունքը և կեանքը, վստահութիւնը՝ ճշմարտութեան անստասանելի ոյժին, հոգիին անստասանելի օգնութեան վրայ: Նման զինքը օտեղծող Աստուծոյ, ինքն ալ օտեղծող է. դուրս կը բերէ շերեցածը շերեցածէն՝ այսինքն ի չգոյէ. մտածումէ մը աշխարհ մը դուրս կը բերէ. ու չ'ուզեր աշխարհէ մը մտածում մը հանել: Զ'ախորժիր օհէ հաստատումէ՝ որ շատ ապահով է, որ շատ մարդկօրէն հաստատուն է: Անկայուն հաճելի է իրեն. իր ոյժը անստուգութիւնն է. որովհետեւ ամէն ինչ որ շատ դիւրին գնացք մը և յոյժ թափանցիկ և յստակ ապագայ մը կուտայ իրեն, անպատճառ կը խախտէ իր վստահութիւնը, և, ատով նոյն իսկ, կ'այլայլէ իր սկզբունքը:

Ա. Վ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ԾՆՈՒՆԴԸ

Ամենէն հաւանական հաշիւներուն համեմատ, Յիսուս ծնաւ Հռովմայ թուականին 749ին, այսինքն իբր տարի մը առաջ Մեծն Հերովդէսի մահէն, որ, ըստ Յովսէփոսի, տեղի ունեցած էր նոյն թուականի 750ին: Դիոնիսիոս Փոքրը, որ Զ. դարուն հաստատեց ներկայ քրիստոնէական թուականը, սխալմամբ է որ 754ին դրած է աւետարանագրութիւնը (*):

Իր՝ Դաւթի արքայական ցեղէն ըլլալը աներկեան է ըստ նոր Կտակարանի տեղեկութեանց. «Դաւթի Որդի» կ'որակեն զինքը առաքելական վկայութիւնները. այդպէս կը ճանչցուի նաև ամբօքէն. ու ինք երբեք չի մերժեր այդ տիտղոսը (Հռովմ. Ա. 3, Բ. Տիմ. Բ. 8, Գործք. Բ. 30, ԺԳ. 23, Յայտն. Ե. 5, Իբ. 16, Մատթ. Թ. 27, ԺԵ. 22, Եւս.): Բայց Դաւթի ընտանիքին ո՞ր ճիւղին: Հոս է որ կը ծագի դժուարութիւնը: Երկու ազգաբանութիւնները (Մատթ. Ա. 1-16, Ղուկ. Գ. 23-38) բացարձակապէս անհամաձայն են իրարու. թէև երկուքն ալ Դաւթի ցեղագրութիւնը կը պարզեն: Այս մասին տրուած բացատրութեանց մէջ ամենէն շատ կրկնուածն այն է թէ Մատթէոս՝ Յովսէփի, իսկ Ղուկաս՝ Մարիամի զիմով կը ցուցնեն Յիսուսի Դաւթեան ցեղականութիւնը: Ու եթէ Ղուկաս փոխանակ Մարիամի՝ Յովսէփը կը ցուցնէ

(*) Ստոյգ է թէ Ղուկասի (Բ. 2) մէջ կիրենեայ մասին տրուած տեղեկութիւնը կը հակասէ այս կարծիքին, քանի որ հոն յիշուած մարդահամարը շուրջ տասը տարիներ ետքը, այսինքն Հռովմայ 759-760 թուականին տեղի ունեցած է: Բայց այս տեղեկութեան մէջ յայտնապէս ժամանակագրական շփոթութիւն մը կայ: Եթէ ճիշդ ըլլար Գ. աւետարանին այս կէտը, այսինքն թէ այդ մարդահամարին տարին ծրնած ըլլար Յիսուս, այն աստ, Հերովդէսի մահէն տասնամեակ մը վերջ ծնած պիտի ըլլար, որով Մատթէոսի տեղեկութիւնը պիտի կորսնցնէր իր արժէքը: Բայց Ղուկաս ինքնին կը մտնէ Ա. աւետարանին պատմութեան մէջ, պատմելով Յովսէփի եւ Մարիամի ճամբորդութիւնը, որ Հերովդէսի օրով միայն պէտք է տեղի ունեցած ըլլայ. այսինքն երբ Գալիլիա եւ Հրէաստան նոյն վեհապետին իշխանութեան տակ էին տակաւին:

որդի Հեղեայ, որ, ըստ Թալմուտի աւանդութեան եւ Յուստինոս վկայի եւ Երանոսի, հայրն էր Մարիամի (*), պատճառն այն է որ, ըստ հրէական սովորութեան, կիները չէին կրնար յիշուիլ ազգաբանական ցուցակներու մէջ: Այս վերջին տեսակէտը, սակայն, ըստ ինքեան չի թուիր զօրաւոր քանի որ Մատթէոսի ազգաբանութեան մէջ, ինչ ձեռք որ ալ եղած ըլլայ այն, յիշատակութիւն կայ կիներու անուան (Թամար, Ռախար, Հուլի, Բերսաբէ՝ Ուրիայի կինը): Աւելի ուղիղ պիտի ըլլար հաւանաբար մտածել թէ Ղուկաս ալ պարզապէս խորհած է, Մատթէոսի պէս, Յովսէփի գիծը ցուցնել, եւ թէ երկու ազգաբանութեանց մէջ եղած թէ՛ ներքին անճշգրտութիւնները եւ թէ՛ բաղդատական անհամաձայնութիւնները արդիւնքն են լոկ Դաւթի Տոն շատոնց ինկած ըլլալու հետեւանքով ճշգրտորէն վաւերական ցեղացուցակներ պահուած չըլլալուն:

Բայց եթէ երկու աւետարանիչներն ալ Յովսէփի ընտանիքը միայն ունին ի նկատի, ինչ պէտք է խորհիլ այն ատեն Յիսուսի հրաշալի ծնունդին մասին. այսինքն ինչ պէտք է ըսել Փրկչին գերբնական յղութեան համար, որ Եկեղեցւոյ դաւանական սկզբունքներէն մին է արդարեւ, եւ որ այնքան բուռն վէճերու տեղի է տուած հին ժամանակներէ ի վեր:

Պէտք է զիտել հոս թէ քննադատները, այն կէտը նկատի առած ատենին, իրենց առարկութեան իբր կոռուան առած են ոչ այնքան ազգաբանութեանց պարագան, որուն առջև արդարեւ չ'արժեր երկար կանգ առնել, այլ այն լուծութիւնը՝ զոր անոր մասին ցոյց տուած են նախ նոյն ինքն Աւետարանները. ասոնցմէ երկուքը միայն զայն կը յիշեն, այն ալ Յիսուսի մանկութեան պատմութեան մէջ. եւ յետոյ Պօղոս եւ Յովհաննէս եւ նոր Կտակարանը ամբողջ:

Իրողութիւնը պահ մը պատմական տեսակէտէն միայն նկատի առնելով, պէտք է ըսել թէ այս լուծութիւնը վճռական փաստ

(*) Հին Եկեղեցիներու, ինչպէս մերինն են, աւանդութեանց համեմատ, Յովակիմ կը կոչուէր Մարիամո հայրը՝ Յովակիմ եւ Հեղի(ակիմ) նոյն անուններ են, առաջինը Եմփէ աստուածային անունէն ածանցուած, երկրորդը՝ Ելիէն:

մը չի կրնար ըլլալ տնոր գէժ: Անբնական պիտի չըլլար արդարեւ խորհիլ որ Մաւրիամ, հասկնալի զգուշամտութիւններով, յետոյ տեսնելով մանաւանդ «եղբայր» կուտածներուն վերաբերմունքը Յիսուսի հանդէպ (Յովհ. Է. 5), երկար ատեն պարզած չըլլայ զայն ընդարձակ շրջանակի մը մէջ, այնպէս որ շատ վերջերս եւ քիչեր միայն իմացած ըլլալով զայն, այսպէս թեթեւ չափով մը մուտ գործած ըլլայ ան աւետարանական գրականութեան մէջ: Գաւթով Պօղոսի և Յովհաննէսի, պէտք չէ մոռնալ թէ առաջինը, անկրօնաւորով հանդերձ իրողութիւնը, զանց չ'ընեն սակայն տնոր մտածումը հիւսել իր գրութեան մէջ, քանի որ գերագանց մտաքանդութեամբ կը պանծացնէ միշտ անոր անձին աստուածային սրբութիւնը: Իսկ Յովհաննէս որ նախորդ աւետարանիչներուն մօտ իր տեսածներէն միայն այդ կէտին մասին չէ որ կը լռէ, Բանին մարմնաւորութեան իր պատգամովը անտարակոյս ոչ թէ առարկութիւն մը յայտնած կ'ըլլայ Յիսուսի հրաշալի ծնունդին գէժ, այլ ընդհակառակն աւելի լրացուցած և հաստատած կ'ըլլայ անոր ապացուցութիւնը:

Քրիստոսի անձին մէջ Աստուած խորտակած է մեղքին զօրութիւնը, տիպար մարդուն վրայ ազատելով մարդկութիւնը անարգութեան այդ լուծէն, եւ նոր ուղղութեան մը գործընդնունդով պատմութեան վրայ: — Քրիստոնէական զիտութեան այս իմացումը, զարուց ի զարս այնքան չքեղ կերպով ընդլայնուած՝ հին և նոր աստուածարաններէ, այսօր կարծիքն է նաեւ բազմաթիւ ողջմիտ խորհողներու. վասնզի «մարդու մը բարոյական յատկութիւնները իր բնութեան մէջ ալ պէտք է ունենան իրենց հիմը, ու Քրիստոսի անհերքելիօրէն բացարձակ գերիվերոյութիւնը անտարակոյս պէտք է եզական բան մը ունենայ իր աստուոր գոյութեան ծագումներուն մէջ ալ»:

Երբեմն յառաջ բերուած այն առարկութիւնը թէ «իրեւ կատարեալ մարդ՝ Քրիստոս պէտք էր մարդկօրէն, այսինքն մարդկային բնաստութեան պայմաններուն համեմատ ծնած ըլլար», կը կորսնցնէ իր իմաստը երբ խորհուի թէ բնաստական պայմաններու իրականացման մէջ չէ բնաւ

մարդկային կատարելութիւնը. ընդհակառակն մարդը այնքան աւելի գերագանց է և կատարեալ, իբրեւ մարդ, որքան աւելի իր կեանքը, մերկանալով նիւթական և տարերային հանգամանքներէ, կը փայլի բարոյական և իմացական առաւելութիւններով: Տարուինականութեան կամ եղանակաւորութեան երեւոյթած նախապատմական մարդը չենք կրնար նկատել այնքան կատարեալ որքան քրիստոնէական ըմբռնումին ներկայացուցածը: — Եւ յետոյ, մեր գիտցած կամ հասկցած պայմաններուն մէջ եղած ծնունդը չէ որ անպայման կը շինէ մարդկային յատկանիւնները: Այսպէս, այդ պայմաններուն մէջ չէ որ գոյութիւն առաւ նախամարդը. և ինչ որ ալ ըսուի մարդուն ծագման մասին Աստուածաշունչի մէջ պատմութեան համար, մարդկային կեանքը կենդանական գոյութեան բնական երկարածութեան հետեւանք չէ լոկ. նոր սկզբնաւորութեան մը հաւատքը միայն կրնայ բացատրել մարդկային ծագումին խորհուրդը:

Միևնոյն ըմբռնումն է որ կը լուսաւորէ Առաքեալին միտքը Յիսուսի ծնունդին մասին, երբ Ադամի հետ զուգահեռականութեան մը վրայ կը դնէ զՔրիստոս, և զայն օր զաւակէ Դաւթի» (Հովմ. Ա. 3) և «եղեալ ի կնոջն» (Գաղ. Գ. 4) ընդունելով հանգերձ, կ'ըսէ անոր համար. «որ ի կերպարանս Աստուծոյ էր... զանձն ունայնացոյց... ի նմանութիւն մարդկան զըտեալ» (Փիլիպ. Բ. 6, 7), և այսպէս, իր երկրաւոր գոյութեան առաջին վայրկեանէն իսկ մարդկութեան սովորական անդամներուն և անոր միջև բնութեան խորհրդաւոր տարբերութիւն մը կը տեսնէ: — Քրիստոսի հրաշալի յղացման կամ ծնունդին իրողութեան մէջ ուրեմն ոչինչ կայ աւետարանական մտածումին հակառակ. առաքեալները զէպք մըն է լոկ որ կ'անգիտանան, կամ զէպքի մը մասին է միայն որ կը լռեն. այդ զէպքին գաղափարը իրենց մէջ է. և առանց որ և է վարանումի, զայն է որ կ'արտայայտեն Աստուածամօր և Քրիստոսի մասին տուած իրենց բացատրութեան մէջ:

Վերադառնալով կրկին ազգարանութեանց հարցին, պարտինք խոստովանիլ թէ Յիսուսի մանկութեան պատմութեան

ները խորքով համաձայն են նոր կտակա-
կարանի ընդհանուր ոգւոյն հետ: անոնք
իրենց պարունակած ազգաբանական մա-
սերով է միայն որ, ինչպէս տեսանք վերև,
անհամաձայն են իրարու հետ: Բայց այս
փոքրիկ անհամաձայնութիւնը բնոյթը չու-
նի երբեք խանգարելու կամ խախտելու
Փրկչին հրաշալի ծնունդին քրիստոսաբա-
նական դաւանանքը: Երկու վաւերագրու-
թեանց իրարմէ տարբերութիւնը տարա-
կոյս չկայ թէ հետեանքն է երկուքին ու-
րոյն աւանդութեանց գործն ըլլալուն: Ինչ-
պէս տեսանք, Մատթէոսի ազգաբանու-
թիւնը որոշապէս կը պատկանի Յովսէփի
ընտանիքին: Նոյնպէս պէտք է խորհիլ
նաև Ղուկասինին մասին: անիկա չի կըր-
նար Մարիամի ընտանիքին պատկանիլ
վասնդի Խորայեղացոյ օրէնքով, զոր կը
հաստատեն ոտորիական գրուածքներ,
«Մօրը ընտանիքը նկատողութեան չէր առ-
նուեր»: Երկուքն ալ Յովսէփի գլծը կը
ցուցնեն ուրեմն, թէև տարբեր աւանդու-
թիւններէ քաղուած յիշատակաբաններով:
— Բայց Յիսուսի Յովսէփով Դաւթի որ-
դիութիւնը չի կորսնցնէր իր ցեղական ար-
ժէքը, ոչ միայն որովհետև ամենահին ա-
ւանդութիւն մը Յովսէփն ու Մարիամը
մերձաւոր ազգական ճանչնալով իրարոս,
մէկին ազգաբանութիւնը միւսինն ալ կըր-
նայ նկատուիլ, այլ նաև որովհետև որդե-
գրութիւնը այսինքն հոգեւոր որդիութիւնն
ալ իր նշանակութիւնը ունէր ընտանիքի
իրաւաբանութեան մէջ, և այս պտրագա-
լին մանաւանդ ունի ինքնին Աւետարանի
հոգեւոր տնտեսութեան գաւառին մէջ, ուր
տեղի ունեցաւ Յիսուսի անձով կատար-
ուած փրկութեան գործը:

Գալով Յիսուսի ծնունդին ընկերացող
միւս պարագաներուն, զորս կարգ մը քնն-
նադատներ չեն վերանայ լուր բանաստեղ-
ծական մանրամասնութիւններ նկատել,
զիտել պէտք է ամենէն առաջ թէ զանոնք
պատմող հեղինակները յառաջ կը բերեն
զանոնք կատարեալ անկեղծութեամբ, ի-
րենք նախ հաւատալով իրենց աւանդա-
ծին, ու պատմելով զանոնք այնպիսի պար-
զութեամբ մը, որ ուէ կանխակալ դի-
տումի կասկածը չի տար ոչ մէկ ընթեր-
ցողի: — Ղուկասու մէկ խօսքէն (Բ. 51),
ուր կ'ըսուի թէ Մարիամ խորապէս կը

տպաւորուէր իր գաւիկն օրօրոցին չուրջը
կատարուող այս խորհրդաւոր իրադարձու-
թիւններէն, ներկի է հետեցնել թէ Յի-
սուսի նոյն ինքն մայրը պէտք է եղած ըլ-
լայ տղրիւրը բոլոր այս տեղեկութիւննե-
րուն, ինչ որ նախաւոր ապացոյց մըն է
անշուշտ անոնց պատմականութեան:

Այսու ամենայնիւ, տարակոյս չկայ
թէ, այս կարգի իրողութեանց խակական
արժէքը ըմբռնելու համար, միտքը պէտք
է հետ չըլլայ հրաշալիին կամ գերբնա-
կանին զաղափարին: Մարգկութեան հետ
յարաբերութեան մէջ մտնելու համար, Աս-
տուած կ'ընտրէ այնպիսի միջոցներ որոնք
թէ՛ համեմատական պիտի ըլլան այդ յա-
րաբերութեանց նպատակին, և թէ՛ նոյն
ատեն առաւելութիւնը պիտի ունենան բա-
րոյացուցիչ ըլլալու: Արդ, եթէ աստուա-
ծային կամքն էր որ Յիսուս ծնէր այնպիսի
պայմաններու մէջ, զորս Աւետարանները
կը պատմեն, պէտք էր որ այդ կամքը
յայտնուէր Կոստին՝ այնպիսի կերպով մը,
որ, Մարիամ, իր ժողովուրդին կրօնական
աւանդութիւններովը սնած երկրպագ հոգի
մը, միանգամ ընդ միշտ տպաւորուէր և
լիցուէր իրեն համար սահմանուած ցեղին
ամբողջ խորհուրդովը:

Այն վարկածը թէ այս մանրամասնու-
թեանց պատմուածքները հեթանոսական
աւանդութիւններէ՝ ամանցումներ են կամ
հրաշալիալային զրոյցներ (mythe), նման
անոնց՝ որոնցմով առհասարակ շրջապատ-
ուած են զիւրազուտներու ծնունդն ու ծա-
ղումը, զուրկ է լուրջ հիմունքներէ: Հե-
թանոսական տարր կարելի չէ ցոյց տալ
այդ հատուածներուն մէջ, որոնք բացորո-
շապէս կը պատկանին զուտ հրէա-քրիս-
տոնէական գրականութեան: Իսկ կարելի
չէ նոյնպէս ընծայել զանոնք սոյն այս զը-
րականութեան առասպելական սեռին, որ
արդարև անոր նուազ մասերէն մին կը
ներկայացնէ: Այդ սեռին բաղմաթիւ նմոշ-
ները, որոնք նոր կտակարանի անվաւեր
գրականութիւնը կը կաղմեն, բուն աս-
տուածաշնչական գրականութեան ոգւոյն
հանգէպ պարզած իրենց բուն հակապատ-
կերմըն է որ մեզի այս մասին կը հայթայ-
թեն ամենէն կարեւոր փաստը՝ ի նպաստ
Ս. Գրոց կանոնին լուրջ նկարագրին և
մաքուր բովանդակութեան:

Իսկ հրաշավիպային զբոյցի կամ մի-
րոսի ենթադրութիւնն ալ, նմանապէս,
հետիէ համոզիչ ըլլալէ: Միթոսը, որ մարդ-
կային միտքին վրայ հարկադրուած յաւի-
տենական խնդիրներ պատմողաբար լու-
ծելու ձև մըն է, բոլորովին տարբեր՝ խօ-
ւրեակայութեան մը հնարած կեղծիքնե-
րէն, ժողովուրդներու մտածումին երկար-
ժամանակեայ աշխատանքը կ'ենթադրէ:
Արդ, հարցին այս տեսակէտէ նկատումը
նախ զժառարութեան մը առջեւ կը դնէ
այդ գաղափարին պաշտպանները. Ահե-
տաբաններու խմբագրութեան թուականը
պիտի ստիպէ զիրենք ընդունելու թէ առ-
առաւելն քանի մը տարիներու ընթացքին
է որ ծնած և կազմուած են այդ աւան-
դութիւնները, որոնք, եթէ ճիշտ չըլլային
պիտի չկրնային քողարկել կամ գեղեց-
կացնել ճշմարտութիւնը այնպիսի ատեն
մը, երբ դեռ թիրեւս կ'ապրէին Յիսուսի
մայրն ու ազգականները եւ անմիջական
ժամանակակիցներէն շատեր: Սուտ պատ-
մութիւն մը չի կրնար յաջողութիւն գրա-
նել այդպիսի պայմաններու մէջ. Իսկ մի-
թոս մը չի կրնար կազմուիլ այդքան կարճ
ժամանակի ընթացքին: — Յետոյ, միթո-
սը, իբրեւ պատմողական արտայայտութիւ-
նը փիլիսոփայական ճշմարտութեան մը
կամ կրօնական իրողութեան մը, յառաջ
կուգայ մշակոյթի այնպիսի աստիճանի մը
վրայ, ուր չեն կրնար զոյաւորուիլ հաւա-
տալիքներու ի յայտ ածման ուրիշ կերպեր.
միթոսը կը կազմուի ընդհանրապէս այն-
պիսի ժողովուրդներու մէջ, որոնց միտքը
տակաւին շատ ատակ է վերացումի և գա-
ղափարներու դասաւորութեան: Արդ, կա-
րելի՞ է միթէ, այսինքն պատմական մե-
թոտի առողջ ըմբռնումը թոյլ կուտայ որ
այսպիսի ինքնեկ և անգիտակից աշխա-
տանքի մը կատարումը ընդունինք, Օգոս-
տոսեան դարուն կիսուն, այնպիսի երկրի
մը մէջ, ուր շարունակ վիճաբանութիւն-
ներ կը կատարուէին քնազանցական աս-
տուածաբանութեան վերաբերեալ նորր
հարցերու շուրջը, ուր ժողովուրդի զուակ
մարդիկ — օրինակ՝ առաքեալները — կար-
գալ գրել զիտէին, ու կը շահագրգռուէին
այս տեսակ նիւթերով, այսինքն հինցած ու
արդէն իր վերջաւորութեանը մօտեցած քա-
ղաքակրթութեան մը մէջտեղը: Ոչ. ժա-

մանակավրէպ մը պիտի ըլլար ատկեա, զոր
պիտի չկրնար ընդունիլ ողջամիտ քննա-
դատութիւնը:

Քանի որ այս պատմուածքներուն ծա-
ղումը չի բացատրուիր այդ կերպերով, մե-
զի կը մնայ դառնալ, մեր հաւատքին ազ-
ղումովը ընդունելով անշուշտ հրաշքին կա-
րելիութիւնը, աստուածային միջամտու-
թեան բացատրութեան: Ստոյգ է թէ այս
պատմուածքներով չէ որ պիտի հաստատ-
ուէր Յիսուսի աստուածային ծագումը.
առանց տոնոց ալ՝ իր կեանքն ու զոր-
ծունէութիւնը պիտի կրնային համոզել
զմեզ այդ մասին. բայց անոնք որ կրնան
և կ'ուզեն հաւատալ փրկութեան մեծ ճշ-
մարտութեան և տոբր համար Աստուծոյ
մարդկութեան մեծ սկզբունքին, պէտք
չէ բնաւ զժառարութիւն զգան կարենալ
հաւատալու համար աստուածային միջա-
մտութեան Յովսէփ և Մարիամի և կամ
նոյն իսկ մի միայն Մարիամի միջոցաւ կա-
տարուած ըլլալու հրաշքին և անոր եր-
կրորդական մասերուն մէջ շրջանակուած
միւս հրաշալի մանրամասնութեանց:

Պիտի չկրնայինք մատնանիշ չընել հոս
այն անհամաձայնութիւնն ալ, զոր առա-
ջին եւ երրորդ աւետարաններուն մէջ
պատմուած այդ մանրամասնութիւնները
կը ցուցնեն: Այսպէս, Ղուկաս իր ընթեր-
ցողը կը տանի նախ նազարէթ, որ Յով-
սէփի և Մարիամի սովորական բնակավայրն
է (Ա. 26 և հետև.). յետոյ կուգայ Հրէաս-
տան ճամբորդութեան և Յիսուսի Բեթղե-
հէմի մէջ ծնունդին պատմուածքը (Բ. 1-
20). ութ օր վերջ մօնուկը կը թլփատուի
(21), քառասներորդին տաճար կ'ընծայուի
(22). շուրջ վեց շաբաթներ Յիսուս և իր
ծնողքը կը թուին մնացած ըլլալ Հրէաս-
տան. յետոյ, այս աշխարհն ծէսերը կա-
տարուելէն վերջ, անոնք կը վերադառնան
նազարէթ, իրենց հայրենիքը, ուսկից մեկ-
նած էին մարդահամարին համար: — Իսկ
առաջին Աւետարանիչը ոչինչ չ'ըսեր Յի-
սուսի Տաճար ընծայումին մասին, բայց
կը պատմէ մոգերու այցելութիւնը, եզրա-
պատ փոխուստը և անմեղներու կոտորածը
(Մատթ. Բ.):

Մատթէոս ալ անշուշտ, ինչպէս Ղու-
կաս, Բրիստոսի ծնունդը Բեթղեհէմ կը
գնէ, բայց կարծես թէ ան Յովսէփի եւ

Մտրիամի նախկին բնակավայրը կը համարի Դաւթի քաղաքը: Ոչ մէկ նշան անոր քով՝ անոնց յառաջագոյն Գալիլիա բնակութեան. ընդհակառակն, երբ, Հերովդէսի մահէն վերջ Յիսուսի ծնողքը կը պատրաստուի թողուլ Եգիպտոսը, Բեթղէմ հէմ ա՛յնքան բնականօրէն կը թուի ըլլալ իրենց ճամբորդութեան վերջին կէտը, որ Արքեղայտի ստեղծմը և տեսիլքով տըրուած հրաման մը միայն կը պարտաւորեն զանոնք երթալ Նազարէթ:

Այս երկու պատմութեան հետ մէջ տարբերութիւնը իրական է արդարեւ, վասնզի բոլորովին տարբեր եղելութիւններ կը ներկայացնեն անոնք. բայց այդ եղելութիւնները, թէ և տարբեր իրարմէ, անհաշտ չեն իրարու հետ, այսինքն զիրար չեն հակասեր. և առ առաւելն մտածել կուտան մեզի թէ Մատթէոս չէ տեսած երբորդ աւետարանիչն պատմութեանը, և հակադրածաբար: — Միւս կողմէ կարելի է մէկով լրացնել միւսը, պատշաճապէս դաստորեւով զանոնք: Այսպէս, մոգերուն գալուստը և Եգիպտոս փախուստը, զորս կը պատմէ առաջին Աւետարանը, կարելի է դնել Տաճար ընծայումէն ետքը, զոր երբորդը կը պատմէ: Յովսէփ և Մարիամ քառասուն օրերը անշուշտ անցուցին Բեթղէմ հէմ. ու ընծայումէն յետոյ, փոխանակ անմիջապէս դառնալու Նազարէթ, ինչպէս կ'աւանդէ Դուկաս (Բ. 39), ատեն մը անոնք պէտք է մնացած ըլլան Բեթղէմ հէմ: Այս միջոցին է որ պատահած պէտք է ըլլան Մատթէոսէ պատմութեան եղելութիւնները. մոգերու այցը, Եգիպտոս ճամբորդութիւնը և Գալիլիա վերադարձերնին:

Աւելորդ է խօսիլ հոս զիպտականութեան պատմականութեան մասին (*). Լիթէ կա-

նոնական աւետարաններու մէջ եղած Յիսուսի մանկութեան այս քանի մը մանրագէտները բաղդատուին անկանոն աւետարաններու մէջ եղած խաղաարդէտ չափազանցութեանց և աղայական ծիծաղելիութեանց հետ, ա՛յն տեսն մանաւանդ պիտի հասկցուին առաջիններուն պարունակութեան պարզութիւնը, և վսեմութեան և մաքրութեան հետ ներդաշնակուած սրբաւարտ ու զեղեցկութիւնը, որոնք ինքնին ապացոյցներ են այդ պատմութեանը քննարկ հարադատութեան և արժանաւատութեան:

Աւետարանի մէջ ամէն պատկեր խօսուին շնորհք մը ունի, ու ամէն հրաշք, իբրեւ պատկեր խորհուրդի մը, խմաստ մը ունի: Անոր առաջին էջերը զարդարող այդ հրաշալի մանրամասնութիւնները, քրիստոնէական գրականութեան ամենէն աղուոր և միամիտ էջերէն, մեզի կը ներկայացնեն հակադրութիւնը որ երեան կուգայ մարդոց կեանքին և իրենց Փրկչին անձին մէջ: «Ջբաւոր խոնարհութեան մը մէջ ծնաւ Յիսուս. մարդկութեան մէջ իր մուտքը շնորհաւորութեամբ սիրալիր ընդունելութեամբ. մոռցում՝ ամբոխէն, իր նախահայրերուն քաղաքին մէջ, օրօրոցէն սկսեալ հալածութեամբ ան մեծամեծներէն: Բայց այդ խորունկ անշքութեան միջոցին Աստուած իր փառքը կը շողացնէ Անոր վրայ. երկնքի բարձունքէն կ'ողջունեն ծնունդը այդ մանուկին, զոր իր մայրը մօտիկ մէջ հանգչեցուցեր էր. հովիւները իրենց ընծաներով կը բոլորուին Անոր շուրջը. Աննա և Սիմէոն՝ իրենց գոհարանական օրհներգներով կ'ողջագուրեն զԱյն. մինչ Արեւելքի մոգերը իրենց գանձերուն և պաշտելութեան ընծան կը ներկայացնեն Անոր. երկնք երկիր կը միանայ, և հեթանոս մարդկութեան առաջաւորները՝ հաւատացեալ Իսրայէլի ընտրանիին, տօնելու համար գալուստը Անոր, զոր յոյժ իրաւամբ պիտի կրնային մարդիկ կոչել «բոլոր ազգերուն ցանկալին»:

Ժ. Պ.

(*) Բեթղէմի կոտորածին իրականութիւնը կը հաստատուի վկայութեամբ Ե. զարու մատենագիր Մակրոպիոսի, որ կը գրէ. «Յգոստոս տեղեկանալով որ Ասորիի մէջ Հերովդէսի հրամաճով երկու տարեկանէն փոքր մանուկները սպաննուած ատեն, իր՝ Հերովդէսի՝ զաւակն ալ սպաննուած է, ըսաւ. Աւելի լաւ է Հերովդէսի խոզը ըլլալ քան անոր որդին»:

Բէրլէր մեծ աստղաբաշխը զիտական ամէն 5129 հաշիւներով հաստատած է թէ Հռովմի 748 թուին, Լուսնթագ, Երեւակ եւ Հրատ մոլորակները իրարու հանդիպեցան Զուկն համաստեղութեան ներքեւ, երկնային մեծ երեւոյթ մը յառաջդնելով:

Մոգերը քաղեաներ, այսինքն աստղագէտներ էին, որոնք աստղերը գննելով գուշակութիւններ կ'ընէին. պատմութեան մէջ յաճախ յիշուած են երկրէ երկիր շրջող գուշակ աստղագէտներ:

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԱԶԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՏԹԵՈՍԻ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Նախ երկու հարցում այս մասին:

Ա. Լըբլ է Քրիստոսի ազգաբանու-
թիւնը Մատթէոսի Աւետարանին մէջ:

Բ. Եթէ չէ՝ ի՞նչ է ուրեմն պատճառը
անոր մէջ անուններու յապաւումներուն:

Ա. Լըբլ չէ Քրիստոսի ազգաբանութիւնը
Մատթէոսի Աւետարանին մէջ:

Մատթէոս իր ազգաբանութիւնը կը
մակագրէ այսպէս. «Գիրք ծննդեան Յի-
սուսի Քրիստոսի՝ որդւոյ Դաւթի, որդւոյ
Աբրահամի», և կը սկսի Աբրահամէն՝ Իս-
րայելացւոց նախահայրէն, ու կ'աւարտէ
Յիսուսով: Հեղինակը բաժնած է զայն ե-
րեք հաւասար շարքերու՝ տասնէնչորսական
անուններով: Առաջին շարքը կը վերջանայ
Դաւիթով, երկրորդը՝ Բաբելոնի գերու-
թիւնով և երրորդը՝ Մեսիայով: Կը ներ-
կայացնենք հոս ազգաբանութեան երեք
շարքերը.

1 Աբրահամ	1 Սողոմոն	1 Յեքոնիա
2 Իսահակ	2 Բորովամ	2 Սաղաթիէլ
3 Յակոբ	3 Աբիա	3 Զորարարիլ
4 Յուդա	4 Ասաի	4 Աբիուդ
5 Փարէս	5 Յովսափատ	5 Եղիակիմ
6 Եղրոն	6 Յովրամ	6 Ազովր
7 Արամ	7 Ողիա	7 Սաղովկ
8 Ամինագար	8 Յովթամ	8 Աբին
9 Նաաթան	9 Աքազ	9 Եղիուդ
10 Սաղմոն	10 Եղեկիա	10 Եղիազար
11 Բոոս	11 Մանասէ	11 Մատթան
12 Ովրեդ	12 Ամովս	12 Յակոբ
13 Յեսսէ	13 Յովսիա	13 Յովսէփ
14 Դաւիթ	14 Յեքոնիա	14 Յիսուս

Պէտք չէ կարծել թէ պատահական
բաժանում մըն է ասիկա: Աւետարանիչը
նպատակ ունեցած է կազմել երեք շար-
քեր՝ տասնէնչորսական անուններով, ինչ-
պէս կը ցուցնէ իր Աւետարանին Ա. Դըլ-
խուն 17րդ համարին մէջ. «Ամենայն ազգք
յԱբրահամէ մինչև ի Դաւիթ՝ ազգք չոր-
եքտասանք, և ի Դաւթէ մինչև ի գե-
րութիւնն Բաբելացւոց՝ ազգք չորեքտա-
սանք, և ի գերութենէն Բաբելացւոց մին-
չև ի Քրիստոս՝ ազգք չորեքտասանք»:

Հարեանցի քննութեամբ մը բաւական

պիտի ըլլայ տեսնել թէ աչքի զարնող ընդ-
հատումներ ունին այս երեք շարքերը:

Առնենք երկրորդ շարքը (Սողոմոն-
Յեքոնիա): Վեցերորդ անունին (Յովրամ)
և հոթներորդ անունին (Ողիա) մէջտեղ երեք
յայտնի անուններ կը պակսին — Ոքոզիա,
Յովաս և Ամասիա: Յապաւումած այս երեք
անունները կարելի չէ ընդօրինակողներու
սխալ համարել, ինչպէս ոմանք կ'ենթա-
դրեն: Եթէ անոնք գուրս չձգուէին՝ այն
ատեն շարքը պիտի պարունակէր 17 և ոչ
14 անուն: Տարակոյս չկայ թէ զիտումնա-
ւոր եղած են այս յապաւումները, վասնզի
այդ երեք թաղաւորները նշանաւոր դերեր
կատարած ըլլալով Իսրայէլի պատմութեան
մէջ՝ կարելի չէր որ յիշողութենէ վրիպած
ըլլային: Մատթէոս գիտակցաբար կը զրէ
ուրեմն. «Յովրամ ծնաւ զՈղիա», այսինքն
իր թոռնորդին զաւակը, որով բաց կը
թողու չլթային յաջորդական երեք օղակ-
ները:

Սոյն այս երկրորդ շարքին տասնե-
րեքերորդ անուն՝ Յովսիա ցոյց տրուած է
իրեն հայրը տասնէնչորսորդ անուն՝ Յեքո-
նիայի, մինչդեռ իրականութեան մէջ վեր-
ջինս թոռն է Յովսիայի, որուն որդին՝ Յո-
վակիմ՝ յապաւումած է շարքէն: Քանի մը
հեղինակներ կ'ըսեն թէ Յովակիմ անունը
պէ՛տք էր գտնուած ըլլար Աւետարանի
նախնական բնագիրին մէջ, այլապէս եր-
կրորդ կամ երրորդ շարքը 13 անուններ
պիտի պարունակէր փոխանակ 14ի: Սա-
կայն երբ քննելու ըլլանք բնագիրը՝ պիտի
համոզուինք թէ անհիմն է այս ենթադրու-
թիւնը և տկար է առաջ բերուած պատ-
ճառարանութիւնը: Մատթէոս ամէն մէկ
շարքին մէջ պէտք ունի տասնէնչորս ա-
նուններու, այդ պատճառաւ ստիպուած է
երրորդ շարքին սկիզբը կրկնել Յեքոնիայի
անունը, որ նոյն ատեն վերջին անունն է
երկրորդ շարքին: Միևնոյն անձին այս-
պէս երկու անգամ կրկնուելուն մէջ չկայ
ոռէ անպատեհութիւն, վասնզի Մատթէոս
չ'ըսեր թէ երեք շարքերու համագումարը
կը կազմեն 42 անուններ: Յեքոնիա կըր-
կնուած է այն պատճառաւ՝ որ ան թէ՛ թա-
ղաւոր եղաւ և թէ միանգամայն սոսկա-
կան անձ: Իրեւ թաղաւոր կը փակէ Յու-
դայի զահին վրայ նստող Դաւիթի յաջորդ-
ներուն ցանկը, ու իրեն սոսկական անձ՝

կը բանայ միւս ցանկը Դաւիթի սերունդին պատկանողներուն, որոնք չկրնային արքայական մական:

Ազգաբանութեան առաջին շարքն ալ ունի շատ մը ընդհատումներ: Նախ՝ Փարէսի (չգլխին 5րդ օղակը) եւ Նաաթանի մէջ Մատթէոս երեք անուններ միայն կը գնէ — Եզրոն, Աբամ, Ամինադար: Արդ՝ Փարէս ծնած է Քանանու երկիրը եւ Նաաթան Յուդայի ցեղին պետն էր Երրայեցոց Եղիպտոսէն ելած ատեն:

Եթէ Եղիպտոսի բնակութիւնը 400 տարի կամ, ըստ Եօթանասնից, 215 տարի հաշուենք, երեք սերունդներ շատ քիչ պիտի գային այդքան երկար ժամանակաշրջանի մը համար: Տարակոյս չկայ ուրիշմի՞ թէ ազգաբանութիւնը թերի է այստեղ ալ: Սոյն առաջին շարքին մէջ ուրիշ ընդհատում մը կա կը տեսնուի անապատին մէջ ծնած Սաղմոնին ու Դաւիթի հօր Յեսայի մէջտեղ: Աւետարանիչը երկու սերունդ միայն կը նշանակէ — Բոոս եւ Ովբեդ —, մինչ Սաղմոնի եւ Դաւիթի մէջտեղ երեք դարու միջոց մը կայ, քանի որ Սաղմոնի Տաճարի շինութիւնը սկսաւ Իսրայիլացոց Եղիպտոսէ ելելէն 480 տարի յետոյ: Մնաց որ մարդկային կեանքի տեղոգութիւնը հիմակուանէն աւելի չէր այն ատեն:

Անցնինք երրորդ շարքին: Երրորդ եւ տասներկուերորդ անուններուն՝ այսինքն Զորարարելի եւ Յովսէփի հօր՝ Յակոբի մէջտեղ Մատթէոս իրարու յաջորդող ութ անուններ միայն կը գնէ, մինչդեռ Ղուկաս նոյն ժամանակամիջոցին (Զորարարելի-Հեղի՝ Յովսէփի հայրը) կը թուէ տասնեօթը անուններ, ինչ որ աւելի մօտիկ է իրականութեան, քանի որ գերութիւնը վերջ գրտաւ 538ին (Ն. Ք.):

Իբրեւ եզրակացութիւն հարկ է ընդունիլ ուրիշմի թէ Մատթէոսի Աւետարանին մէջ մեր Տիրոջ ազգաբանութիւնը բազմաթիւ յապաւումներ կրած է, ոմանք ըստուգուած եւ ուրիշներ հաւանականութեան վրայ հիմնուած:

Բ. Խճէ է պատճառը այս յապաւումներուն.

Քրիստոսի ազգաբանութեան մէջ այս յապաւումները հաւանաբար կարելի ըլլայ բացատրել յիշողական արուեստի (mnémotique) եւ խորհրդանշական այն չըջանակով,

որուն մէջ կ'ուզէր ամփոփուիլ Աւետարանիչը:

Նախ՝ տանք որոյի եւ ծնիլ բառերուն բացատրութիւնը: Ի հնումն որոյի բառը աւելի լայն առում ունէր Արեւելքի մէջ քան յԱրեւմուտ: Այս միտքով է որ Մատթէոս կը գրէ. «Գիրք ծննդեան Յիսուսի Քրիստոսի, որդւոյ Դաւիթի, որդւոյ Աբրահամու»: Ռաբբիական առած մըն ալ կ'ըսէ. «Նոյն է թողը՝ ինչ որ է որդին»: Այս պատճառաւ Մնացորդաց գիրքերու ազգաբանութիւններուն մէջ որդիներ եւ թոռներ միեւնոյն հօր ծնունդ համարուած են: Հետեապէս պէտք չէ զարմանանք՝ երբ տեսնենք թէ ազգաբանութեան չգլխին օղակները իրարու միացած են ծնաւ բառով, որ ընդմիջուած սերունդի մը յայտարարն է:

Երկրորդ՝ նկատի առնել պէտք է Յիշողական արուեստը եւ Սորհրդանշականութիւնը (symbolisme) հիներուն մօտ: Եօրը շարթուան օրերուն թիւն է՝ հաստատուած Աստուծոմէ, եւ քաղ թէ՛ երկու ձեռքերու մատերուն եւ թէ Օրէնքի զլսաւոր պատուէրներուն թիւն է, եւ այս թիւերը մեծ դեր կը կատարեն Ս. Գիրքին մէջ: Մնացորդաց Գիրքին հեղինակը իօթանասուն սերունդ կը թուէ Յուդայէն եւ իօթանասուն սերունդ՝ Բենիամինէն (Ա. Մնաց. Բ. 35, Ը. 1-28): Ծննդոց Գիրքի ազգաբանական տախտակը կը բաղկանայ նոյնպէս իօթանասուն անուններէ: «Մովսէս կրնար աւելցնել կամ պակսցնել անոնց թիւը. վասնզի անիկա անկարեւոր ցեղեր կը յիշէ, մինչ լուծիմամբ կ'անցնի այն ցեղերուն վրայէն, որոնք քաջ ծանօթ էին իրեն» (*): Նմանապէս Աւետարանիչին նպատակը եղած է պահել իօթանասուն թիւը, որ կազմուած է 7 եւ 10 խորհրդաւոր թիւերու բազմապատկէն: «Միտքի անկարեւոր խաղ մը պէտք չէ կարծել ասիկա: Մատթէոս կանգ առնելով այսպէս նուիրականացած թիւի մը վրայ՝ թէ՛ յիշատակներ կ'արթնցնէր եւ թէ առաջըր կ'առնէր սխալ հաշիւներու եւ կամայական յապաւումներու» (**):

Թողունք Ս. Գիրքն ու անցնինք արտաքին վկայութեանց: Փիլոն Աղեքսան-

(*) Dictionnaire de Bible, Généalogie քառին տակ, սիւնակ 163:

(**) Անդ:

դրացի ազգաբանութիւնը Աղամէն Մոփսէս՝ կը բաժնէ երկու տասնեակներու, ու անոնց վրայ կ'աւելցնէ եօթը սերունդներէ բաղկացած շարք մը: Այդպիսի պարագայի մը, սակայն, հարկ պիտի ըլլար Աբրահամը երկու անգամ կրկնել: «Իսկ ընդհակառակը, կ'ըսէ Ֆիլիթոն, սամարացի քերթող մը երկու տասնեակներու միայն կը բաժնէ ազգաբանութեան միևնոյն շարքը, յապաւելով անկէ նուազ կարերը վեց անուններ»:

Պէտք չէ զարմանալ ուրեմն՝ տեսնելով որ Մատթէոս Քրիստոսի նախնիքները երեք շարքի բաժնած է. ան այսպէս ըրած է՝ կէս մը յիշողութեան հնարքով և կէս մը խորհրդանշականութեան զիտումով: ու համառոտած է իր ցանկերը՝ պահելու համար անոնց համաչափութիւնը:

Մատթէոսի Աւետարանին մէջ երրորդ զիտելի կէտն է Քրիստոսի ազգաբանութեան կարգաւորումը:

«Այսպիսի կարգաւորման մը գլխաւոր նպատակն է, կ'ըսէ Հայր Լազարանժ, ունենալ երեք շարքեր տասնեկոթնական սերունդներով»:

Ի՞նչ է նպատակը, սակայն, եօթնի կրկնապատիկը եղող տասնեկոթնութիւն ազգաբանութեան երեք շարքերուն մէջ ալ ցոյց տալ ուղիւ այս ճիգին: «Իտալացի պատմութիւնը, կը շարունակէ նոյն հեղինակը, երեք բնական մասերու կը բաժնուի: Արդ՝ առաջին մասը Ս. Գիրքին մէջ կը պարունակէր պաշտօնապէս տասնեկոթն սերունդ: Համաչափութիւնը պահելու զիտումով ստիպուած է հեղինակը միւս դարաշրջաններուն ևս տալ միևնոյն թիւերը: Եւ այս բանին, իրերու բնական բերումով, տուն տուած է ազգաբանութեան երրորդ շարքը: Հին Կտակարանը ամէն մէկ սերունդին քառասուն տարուան տեղութիւն կու տար: Արդ՝ Բաբելոնի դերութեանէն ասդին (598 կամ 588 Ն. Ք.) մօտաւորապէս տասնեկոթն սերունդ կ'որ, որոնց տեղութիւնը 560 տարի կ'ընէր, ամէն մէկ սերունդին տալով 40 տարի»:

Ուրիշ բացատրութիւն մըն ալ կը տրուի այս մասին: Երբայց երէնի մէջ Դաւիթ անունին երեք տառերը երբ գումարուի՝ կը ստացուի 40 թիւը: Բայց այս զուգահիշութիւնը չունէր ունէ կարեւորութիւն ու չէր կրնար ազդել Աւետարանիչին վրայ, քանի որ խնդիրը ո՛չ թէ Դաւիթի՝ այլ Քր-

իստոսի ազգաբանութեան վրայ էր: Շատ շատ՝ կրնար երկրորդական արժէք մը միայն ունենալ:

Ըսուած է նաև թէ քառասուն երկու սերունդները կը համապատասխանեն անապատին մէջ Իսրայիլացոց քառասուն երկու կայաններուն: Հրեաները, որոնք թափառեցան անապատին մէջ մինչև Յեսուկամ Յիսուս, թափառեցան նաև բարոյական անապատին մէջ մինչև աշխարհի Փրկիչը՝ Յիսուս: Չենք կրնար ըսել սակայն՝ թէ Մատթէոս միտքէ իսկ անցուցած ըլլար այս ներութիւնը:

Եթէ ուղենք աւելի մանրամասնութեան մէջ մտնել՝ հարցում մը կը ներկայանայ մեզ: Ինչո՞ւ համար ազգաբանութեան երկրորդ շարքին մէջ յապաւելած են Ոքոզիա, Յովաս և Ամասիա թագաւորներու անունները եւ նախամեծարութիւն տրուած է միւսներուն: Ասոր պատասխանը կու տայ Յերոնիմոս. «Վասնզի, կ'ըսէ, Յովրամ Յեզարելի ամբարիշտ ցեղին հետ միացած էր, ոյգ պատճառաւ ջնջուեցաւ անոր յիշատակը՝ մինչև երրորդ սերունդը»: Ու իսկապէս Յովրամ ամուսնացած էր Աքաբի և Յեզարելի ողջկան՝ Աթալիայի հետ, ու այս միութենէն ծնած էր Ոքոզիա: Իսկ Յեզարել տանլի դարձած էր ո՛չ թէ իր կռապաշտ ծագումին, այլ աւելի՝ մարդաբէններուն դէմ յարուցած հալածանքներուն և ճշմարիտ Աստուծոյ պաշտամունքը ջնջելուն համար: Կ'ըսէ Աստուած ելից Դիրքին մէջ. «Հատուցանեմ զմեզս հարանց՝ որդւոց, յերիս և ի չորս ազգս ատելեաց իմոց» (Ելք, Ի. 5): Այս անէծքը իրականացած կը տեսնենք Թագաւորութեանց երրորդ Գիրքին մէջ:

Հաւանական է նոյնիսկ, թէ և ոչ հաստատ, թէ ջնջուած այդ երեք անունները իրենց ատելի յիշատակին պատճառով դուրս ձգուած ըլլան ազգաբանութեան նախնական ցանկերէն, որոնցմէ օգտուած է Աւետարանի սրբազան հեղինակը:

Պիտի հարցուի դարձեալ. եթէ ոյգապէս է՝ ինչո՞ւ ուրեմն կը յիշատակուի Մանասէ ամբարիշտ թագաւորին անունը: Կը պատասխանենք. անոր համար՝ որ իր մահէն առաջ մեծ ապաշխարող մը եղաւ ան:

Հայացուց՝ Մ. Ե. Ն.

ԿՐՕՆՔԻ ԻՍԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Գ. ԱԶԳԱՅԻՆ ԿՐՕՆՔ

Նախորդ գլխով հասանք նախամարդոց ունեցած կրօնական հաւատալեաց եւ ընկերային հաստոյթներու վերջին զիմայեղումներուն. այժմ կ'անցնինք անոնց զարգացման:

Նախամարդուն համար եթէ երկու անտեղիտալի պահանջքներ կային՝ անոնցմէ մին ուտելիք ճարելն էր: Անիկա՝ նորաստեղծ բնութեան անզրանիկ ու չարքաշ բնակիչ՝ իր ստամոքսը յագեցուց բնութեան հայթայթած ալյազան կանաչեղէններով ու մսերով անխտիր: Մէն մի բուսական բերք քաղցրաճաշակ պտուղ մըն էր, ու ամէն կենդանի միս՝ բնական խորտիկ: Բայց ժամանակի ընթացքին նա զիտցաւ դանազանել ուտելիքը խտելիէն, ու պէտք զգաց ընտանեցնել թէ՛ բոյսեր և թէ՛ կենդանիներ. օրինակի համար, զգաց թէ ինչպէս կենդանի մը կրնար իրեն համար ըլլալ շահու աղբիւր մը՝ փոխադրութեան, հողամշակութեան, ուտելիքի՝ մսով ու կաթով, հաղուստի՝ իր մորթով, ու նոյնիսկ պաշտամունքի տեսակէտով, ինչպէս որ տեսանք տոտեմականութեան մէջ: Այս հասկացողութիւնը զայն պարտաւորեց դուրս գալ իր մթին քարայրէն՝ չըսելու համար տգիտութեան պատեանէն՝ ու իջնել կեանքի ասպարէզ: Իրեն համար նուիրական եղող կենդանիին կապուեցաւ, հողին փարեցաւ, ու ալյալէսով հիմը դրաւ ընտանիքին, որմէ վերջէն պիտի կազմուէին տոհմային, ցեղային և ազգային դրութիւնները: Ժամանակ անցնելէ վերջ երբ մարդիկ բազմացան ու սկսան ալլ և ալլ պատճառներով թանձրութիւն ընել իրարու կալուածին մէջ, աւարառութեան, արիւնհանգ կոխներու, և նոյնիսկ փոխադարձ համաձայնութեան միջոցներով հաւանեցան ճանչնալ իրարու իրաւունքը, օր. իրենց հողային սահմաններ որոշեցին: Այս կոպ ու կոխէն վերջ, սակայն, եկաւ շատ աւելի մեծ արշաւ մը որ կը սպառնար ոչ թէ միայն իւրաքանչիւր տոհմին, այլ անոնց ամենուն, ինչպէս, բնութեան կողմէ նուազ նպաստա-

ւորեալներու հոսանք մը: Ու հասարակաց թշնամիին դէմ ճակատելու համար միացան հաւանաբար նոյն լիզուն, նոյն աւանդութիւններն ու սովորութիւնները ունեցող սակայն իրարու միս ուտող զրոյցի ցեղերը: Այս կերպ միացումը անշուշտ սկըզբնակէտը պէտք է նկատել ազգային դրութեան: Գիտութիւնը լուս կը մնայ ազգերու կազմութեան խնդրին մէջ — թէև իւրաքանչիւր ազգի պատմագիրը ազգայնականեցումը արձանագրած ըլլայ զայն: Պատմութեան այս թերին, մասամբ կը դարձանուի հասարակաց կապերով զօրացած ցեղերու միութեան մասին մեր ըրած ներհայեցողութեամբ (intuition), ինչ որ կ'ուժաւորի միակ բառով մը՝ համակրեւակաւնութիւն (syncretism)՝ իր պատմական իմաստով:

Մէկէ աւելի ցեղերու ի մի ձուլուելով ազգ մը կազմելու հետեւանքով է որ կը սկսի քաղաքակրթութիւնը: Ազգային դրութեան մէջ կը քակուին անհատական կամ ցեղային բոլոր հանգոյցները, բոլոր ալլամերժ և ևսասէր միտումները, ընկերային նոր մթնոլորտ մը կը ստեղծուի կուսական հորիզոններով: Հ. Սթենսըրի բառերը զործածելով՝ քաղաքակրթութիւնը նմանասեռութենէն (homogeneity) գէպի ալլասեռութիւն (heterogeneity) եղած անցք մըն է. մարդ մը ալլես պարտաւոր չէ մէկէ աւելի զործեր տեսնել, օրինակ, հագուստը կարել, կահկարասի լինել, կամ հողը մշակել միանգամայն: Իւրաքանչիւր արհեստ կամ արուեստ իր մասնագէտն ունի ալլես: Անոր մէջ բաժին ունի նմանապէս իւրաքանչիւր ցեղ իր բերած մշակոյթով ու հաւաքական գործունէութեան միացուցած ճիգերով: Անիկա եթէ արիական ցեղ մըն է՝ կը նպաստէ միակնութեան և ընտանեկան նուիրականութեան ըմբռնումին. եթէ նախապէս չըջիկ, ասպատակող և ուրիշի մը լուծը չճանչցած ցեղ մըն է՝ միանեւրուն կը ներշնչէ քաջութեան և ինքնազատահոթեան ոգին, իսկ եթէ նախապէս լեռնային, դաշտային կամ ծովագերեայ ցեղ մը՝ ալլ մարդերուն մէջ իր ունեցած ձեռնհասութիւնը՝ որսորդութիւն և անասնարուծութիւն, հողամշակութիւն, վաճառականութիւն և այլն: Այս պայմաններու տակ ցեղերու գլխաւորները կը հպատակին

հասարակաց տիրող մտկոնքի մը, նահապետական անգիր օրէնքը տեղի կուտայ զըրականին, վէնտէթթան(*) ու վար-նիրան-կը(**) կը փոխարկուին իրաւարար տեսանով, արհեստներն ու արուեստները կը զարգանան, հուսկ ապա, առտնին հոգերէ ձերբազատուած մարդիկ զարկ կուտան գեղարուեստին, իմաստասիրութեան ու կրօնքին:

Ազգային կրօնի մասնաւոր երեւոյթներ.

Ըսինք արդէն թէ ազգի մը բազկացուցիչ տարրերն իրենց հետ մէկտեղ կը բերէին նաեւ մշակոյթնին: Հասարակաց պետով մը և սկզբունքով շարժելու առնթեր պէտք էր նաեւ հասարակաց աստուծոյ մը կամ աստուածներու պաշտամունքը: Կրօնական զգացումն մէջ գիտուած պահպանողական ոգիին հակառակ՝ մարդիկ այժմ կրնային պզտիկ զիջողութեամբ ընդառաջել այդ պաշտօնին: Տրուած ըլլալով որ անոնց մէջ տրամադրած էր բնութեան այս կամ այն տարրին մէջ բարի կամ չար ոգիներ տեսնելու հաւատալիքը, այժմ կրնային առ հասարակ պաշտել երկինքը՝ ինչպէս յայտնի է յունական (Զեւս) և լատինական (Ճուրիթէր) Արամազդներով, կենսապարգեւ աբել՝ անձնաւորուած բարեկոնեան Մարդուկ, հայկական Վահագն, և եգիպտական Բա աստուածներով, լոյսը՝ պարսկական Ահուրա Մազդայով, կրակը՝ Միհրով, երկրի արգասաւորութիւնը՝ Բահադով, և կամ յանձինս Անահտայ, Աստարտէի, Կիւրեղէի և Դեմետրի: Երբեմն ալ պատահած է որ բնութեան պաշտամունքի հետ ռեւէ առնչութիւն չունեցող աստուած մը ճանչցուի ամենուրեւ կողմէ — թէն մէկէ աւելի յատկանիշներով — ինչպէս, Աթէնքի պաշտպան զիցուհին Աթենաս, որ իմաստութիւնը կ'անձնաւորէր ամբողջ Յունաստանի համար: Քաղաքակրթութեան յառաջացումով ու նորանոր ըմբռնումներու բերմամբ մարդիկ մեծ աշխարհի (macrocosm) նկատմամբ ունեցած պաշտամունքին լծորդեցին

փոքր աշխարհի (microcosm) զօրութիւններու և երևոյթներու պանծացումը: Այսպէս, յունական աշխարհին մէջ իրենց անձնաւորումներն ունէին սէրը (Երոս), տոհմը (Աստղիկ), զրուստութիւնը (Հերա), վիշտը (Նիոբէ), քունը (Մորփէոս), կոխը (Արէս), և այլն. նոյն երևոյթները նմանապէս Իտալիոյ մէջ անձնաւորուած էին իտալական անուաններով, թէն միշտ կը մընային իբրեւ numen: Այս երկու երկիրներէն պէտք է բացառութիւն համարել ընդհանուր երևոյթէն, որ է իւրաքանչիւր կարողութեան համար ոչ թէ numen մը ստեղծել, այլ արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող աստուածներուն ընծայել նոր մակդիրներ, քոնի որ ազգային կրօնքը կը խորշի ճիւղաւորումէ և կը միտի դէպի միութիւն:

Վերեւ ակնարկեցինք Ատտիկէի զիցուհի Աթենասի պաշտամունքին տարածուելուն բոլոր Յունաստանի մէջ. այժմ տեսնենք թէ ինչպէս: (1) Անիկա երկնքի ջինջ անհունութիւնը խորհրդանշող աստուածն էր. (2) ասոր հետեւանքով անոր ընծայուեցաւ մարդոց մտքի ծալքերը յըստակ տեսնելու՝ իմաստութեան արժանիքը. ժամանակ անցնելէ վերջ անոր մէջ շեշտուեցաւ (3) փոթորկի անձնաւորութիւնը որ պիտի թելադրէր կոխի գաղափարը — տոկէ իր տնունը Աթենաս-Պալլաս: Տնտեսապէս հարստանալու նկրտող ժողովուրդը պէտք ունէր աստուծոյ մը որ հովանաւորէր ճարտարարուեստները. կոխներէ զադրած իմաստութեան զիցուհին անշուշտ պարապ մնալու չէր, ուստի (4) այդ արժանիքն ալ ընծայեցին անոր, կոչելով Երգանէ: Ան ձի կը մարդէր — ինչպէս Բեզասը — կոչուելով Հիպպիա, կը մանէր, կը հրահէր: Արդէն չէ՞ մի որ ան Զեւսի գլխէն ցատկած էր, վերջնոյս իր կինը՝ Մետիսը (իմացականութիւն) կլկէ վերջ: Վերջապէս, այդօրինակ փափաքելի յատկութիւններով օժտուած զիցուհի մը՝ որ ի լրումն իր գործունէութեան ձիթնի մը բուսցուց Ակրոպոլիոյ ժայռի մը վրայ՝ անշուշտ պիտի հաճէր (5) հովանաւորել ամբողջ Աթէնք քաղաքն իր անունը տալով անոր ու կոչուելով Պարթենոս: Յունական միւս քաղաքները ուրիշ՞ պիտի կարենային գտնել անոր պէս հազուադիւտ ձիթերով

(*) Արեան վրիժառութիւն:

(**) Յանցանքով ամբաստանուած մը պարտաւորել որ տար երկաթ մը բռնէ և կամ ձեռքը եռացած ջրի մէջ խոթէ՝ անպիտան մնալու պարագային անմեղութիւնը վճելու համար:

ու կուսական նկարագրով օժտուած դի-
ցուհի մը, ուստի (6) ան իրենց վրայ ալ
ձգելու էր իր պալլատիումը՝ կոչուելով
Պոլիսս:

Հարկ չենք տեսներ թուել մէկէ աւելի
հանգամանքներով ներկայացող աստուած-
ներ, ինչ որ յաճախողէս է. վասնզի որ-
չափ ատեն որ մարդոց միտքն իյնար նոր
յղացում մը կամ գիւտ մը, զայն կ'ըն-
ծայէին դիքերէն մէկուն կամ միւսին, իսկ
իրենց համար թէեւ անձանթ թայց ներ-
կայութիւնը յայտնող զօրութեան մը պա-
րագային — ինչպէս երբեմն Աթէնքի մէջ —
կը փութային պատուել զայն, այդ «Ան-
ձանթ Աստուծոյ» նուիրելով բազին մը.
Թայց պէտք կը զգանք աստ շնչտե՛ որ
ազգային կրօնք մը իր բողոքատուածու-
թեան հակառակ՝ հակամէտ է դէպի միաս-
տուածութիւն, ինչպէս որ Պօղոս Առաք-
եալին առ Աթենացիս ուղղած «զոր դուք
յանձնաթիւ պաշտէք՝ ես զնոյն պատմեմ
ձեզ» յայտարարութենէն վերջ Անոր առջև
փշուռեցան բոլոր կուռքերը:

Ազգային կրօնքին մէջ դիտուելիք ու-
րիշ երեւոյթներ են հետեւեալները. (1) տե-
ղականացում. մինչ ցեղական աստուած-
ները կը վիտան երկրի վրայ, ազգային
աստուածը կամ աստուածները կը բնակին

Սինայի, Ողիմպոսի, Մասիսի բարձանց
վրայ. (2) մարմնացում. պաշտումի առար-
կայ զօրութիւնը ինքն իր վիճակին մէջ
չի թողուիր, այլ կը մարմնացուի, օրինակ,
արձանի ձևին տակ, մարդակերպարանեայ
վիճակով, որով ուղղակի յարաբերութիւն
մը կը ստեղծուի ազօթողին և ազօթընկա-
լին միջև. (3) պաշտօնատեղի. անոնք կը
պահանջեն իրենց յատուկ պանթէոնն ու
մեհեանը կամ տաճարը՝ ինչպէս յունական
և իտալական կուստունները բլուրներուն
վրայ ու Հին Ուխտի Սրբավայրը Սիոնի
վրայ: Վասն զի առաջուանին պէս իւրա-
քանչիւր ոք առանձինն ինքն իր աստու-
ծոյն չէ որ պիտի ազօթէ, այլ, իբր ան-
դամը կեղբոնացած պաշտամունք ունեցող
համայնքի մը. (4) պաշտօն. կուռքերու
ուղղուելիք աղերսանքներն ու ընծայուե-
լիք օրհներկները կարգ ու կանոնի կ'են-
թարկուին, ու մուտք կը դորձէ ձէսն ու
արարողութիւնը. (5) պաշտօնեայ. խոր-
հրդատներու կատարման համար պէտք
կը զգացուի մասնաւոր անհատներու կամ
դասակարգի մը՝ քուրմերու կամ քահա-
նաներու՝ որոնք տարուան որոշ օրերու
ձենձերեն զոհերը, ու միշտ վառ պահեն
պաշտամունքի բոցը:

Լոնսոն

ՇԱԽԱՐՇ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ա Շ ՈՒ Ն

Անտառին մէջ ոսկի ցոլեր կը մաղուին.
Դաւեր սակաւ կը զրկուի հրմայէ.
Տերեւներ գետին կ'իյնան, կը բաղուին,
ու ծառերը կը մերկանան պերճանքէ:

Ուղիսպարար ու վէսփետուն վրձակներ
Դաւարապատ ծործորներէ կը հոսին,
եւ պղախայծ այգիներու ողկոյզներ
Աւան շունչէն, քամիներէն կը մըսին:

Միջանցներ ասանդական կը յածին,
եւ անձրեւի կայլակներէն ուժասպառ՝
Կ'ապաստանին իրենց բոյր հեւասպառ:

Մաղիկները ա'լ կը քօշին, կը հիւծին.
Քոչուններուն անուշ երգը կը լրէ,
Մինչ ձմեռը ժանիփներ կը սրէ:

ՄԵՂՐԻԿ

Զ Մ Ե Ռ

Զիւնը նսած է լեռան կասարին:
Հորիզոնը՝ մութ ամպեր խրացած՝
Կուսայ սարսուռը ձրմեռուան ցուրտին,
Մինչ ագուաները կ'իջնեն դէպի ցած:

Մրնուրսը գործ պասառի նման
Կը վարագուրէ վեհ բընութիւնը,
եւ անա ձիւնը, սաւան անսահման,
Կը ծածկէ դաւեին քաց մերկութիւնը:

Քաղաքն բազմամբոխ կը լրէ սակաւ.
Մարդոց ըսուերներ խաւարին մէջէն
Կը սահին, կ'անցնին ու կը նահանջեն:

Հանդարտութիւնը սակաւ առ սակաւ
Կը տարածուի եւ կ'իջի համօրէն
Բընութեան վրայ իրականօրէն:

ՄԵՂՐԻԿ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՏԱՂ Ի ԾՆՈՒՆԴ ՓՐԿԶԻՆ

Թագրդ պարծանաց, քազաւոր փառաց, քափեալ ի փառաց.
 Ի կուսէն մաքրած, ժառանգրդ կենաց, ծընար միացած.
 Աստուած մարդացած, մարդդ աստուածացած, անփակ մընացած.
 Աննըմանդ յէաց, բանրդ սերմանած, յընտրեալն ի բիւրաց.
 Մարմին ըզգեցած, ի մարտ ծընած, եւ կոյս մընացած.
 Ելեր հասկ կենաց, հաց մեր փրկանաց, եւ չուր ծարաւաց.
 Քեզ փառս ի բարձանց, երգով հրեշտակաց, ձայնիւ սրբասաց.
 Երգակցեալ հովուաց, երկնաւոր զաւրաց, անմարմնականաց.
 Պատուեալդ ի մոգաց, զրմուած եւ պատած, զման քո գուշակած.
 Սրբէք սրբասաց, շուրջ ըզբեւ պատած, բանդ ի մտուր եղած.
 Ի բարձունս բազմած, յաքոռն փառաց, քառադէմ կառաց.
 Ի մարտ գրգւած, շրթամբ համբուրած, եւ ստեամբ դիեցած:
 Աւհնեալդ ի բազմաց, փառաց հաւր անանց, յերկնային զաւրաց.
 Ընկալ զերգըս բանական,
 Բարեխաւսութեամբ կուսին ըղձական:

Անհարսն ի յերկրի, հարսնացեալ երկնի, Աստուծոյն բանի.
 Անփորձ ի մարմնի, անբիծ աղանի, մաքուր տաճակի.
 Մաւր քո ըղձալի, անհարս կուսի, մաքուր ծընաւորի.
 Քոյին սնուցողի, Տէր քաղցր եւ բարի, միածին որդի.
 Քեզ հանոյացի, զըզուանքն ի զըրկի, իննամսեայ կրողի.
 Կոյս քո ծընողի, կաթամբ սնուցողի եւ խնամ սանողի.
 Բազկաւք բարձաւորի, բանիւ զըզուողի եւ համբուրողի.
 Աւհնեալոյն յերկրի, սուրբ եկեղեցի, որ միշտ պաղաւտի.
 Եւ բարեխաւսի վասն ամենայնի.
 Որում կըցորդի հոյլ հոգեղինի զաւրացն անմահի.
 Եւ որք յաբարհի յայսմ յաւիտենի են քեզ հանելի.
 Չայնրն քոյդ բանի, պըսակըն նախնի, հայր Հայաստանի,
 Առաքեալք ազգի, մարգարէք տոմարի սանն իսրայէլի,
 Քեզ աղերս լիցի, արարիչ բանի, Տէրդ ամենայնի,
 Ողորմեա:

ԵԿՈՒՐ, ՎԻՇՏ...

Եկո՛ւր վիճ, մըսերիմն իմ հոգւոյս .
Ամանորն եթէ զեզ ունի ձօն՝
Տանջուած իմ սրբին մըսայոյզ,
Ողջ տարին կը սարքեմ քեզի տօն :

Կ'ընեմ յոյզդ իմ սրբիս հրայրքն անգին .
Արցունքիդ շողը՝ հրագ ինձ յաւէ .
Քու պողպատը՝ գօտի իմ կամփին .
Իսկ համբադ՝ ինձ միակ արահե՛տ :

Փոխանցէ՛ իմ խանդիս քու կրակէդ .
Նայուածքիս լոյսն առնե՛մ քու բոցէն .
Կռանէ՛ ոյծս, ամէն օր՝ հեղ մը գէթ .
Թո՛ղ փուլերդ միճ ռսփերս խոցեն :

Իմ յոյսիս, իմ սիրոյս, հաւասքիս
Դուն կաքումն ես՝ սրբիս կեանքէն ներս .
Քու եռփղ մէջ, գիտեմ, ա՛խ, հոգիս,
Գիտեմ ես, կը սրբութիւն խոկումներս...

Թ.

ՅԱՒԻ ՄՏԵՐՄՈՒԹԻՒՆ

Դուն կ'արքննաս ու կը փնտռես խորունկ սիրտով
Ցաւը որ քո՛ւկդ էր մըսերիմ անհունօրէն,
Որ քեզի հետ լուս կը մեծնար եւ անոր քով
Հին օրերու բարի զրպան կ'ըլլաս նորէն...

Եւ կ'ուզես լալ, ինչպէս երբեմն կու լայիր,
Եւ արցունքն է՛ր հոգւոյդ ակէն բղխող միայն .
Բայց անդորր ակը ցամբեր է մարգարայիր,
Եւ ա՛լ քօշած՝ ամէն ծաղիկ լուսանըման :

Ու կը փառիս անոր, վերջին յոյս՝ որ քեզի
Կը շղթայէ մեռած ամէն հին երազի,
Ամէն երգի որ հնչեց օր մը Երբունքիդ...

Ու կը զգաս դուն խորունկ անոր հարուածին տակ
Քարեղէն ձոյր սափորի հանգոյն վրնիս
Քու ձեռներուդ որ կ'աղօթէն լուս ու սպիտակ...

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ

Մ. Ն. Թ. Ե. Ղ. ՈՒ. Ա. Մ. ԿԱՅՄԵՐ

ՀԱՅԵՐԷՆԸ ԸՍՏ ԼԵՋՈՒԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

Փոքր Ասիական բազմաթիւ ցեղեր հրաժարած են իրենց լեզուէն: Սակայն հնդեւրոպական լեզուին երկար ժամանակ փոխզիտյ մէջ մնալուն կրնայ իբրեւ ջուշում ծառայել հայերէնը՝ որ հնդեւրոպական լեզու մը ըլլալով՝ ցայսօր կը խօսուի դէպի արեւելք երկարած ճիւղ հայկական լեռնաշխարհին մէջ: Հայերէնը իբրեւ հնդեւրոպական լեզու ճանչցան Պետերման (1837) եւ Վինտիշման (1846). բայց որովհետեւ Իրանի բարձրաւանդակը հնդեւրոպական ազգերու նախահայրենիքը կը նկատուէր անցեալ դարուն՝ կարծուեցաւ թէ հայերէնն ալ իրանականին մէջ դաւաճաւորաբառն էր, ուրուն ի հաստատութիւն ցոյց կը տրուէր մանաւանդ իրան բառերու զոյտութիւնը հայերէնի մէջ: Յը. Միւլլէր եւ ուրիշներ նոյն տեսութեան պաշտպան հանդիսացան, մինչեւ որ Հիւսպման ապացուցեց թէ հայերէնը անկախ ու ինքնուրոյն բարբառ մըն էր, եւ ձայնաւորական դրոշմաւոր (Vokalismus), կը խնամենար ո՛չ թէ արիական՝ այլ եւրոպական լեզուներու հետ, եւ, ու, աւ, ձայնաւորներու միակերպութիւնը պահելով՝ համաձայն եւրոպական լեզուներու:

Հիւսպմանի հետեւողութեամբ սկսան տեղի ունենալ շարք մը ուսումնասիրութիւններ (հետազոտութիւններ), եւ այսօր Բրուզմանի Տարեք Համեմատական Քերականութեան Հնդեւրոպական Լեզուաց գործին մէջ Հայերէնը իր կարեւոր տեղը գրաւած է:

Հայերէնը Ե. դարէն (Յ. Ք.) միայն ծանօթ է մեզի. եւ թէպէտ գիտնականներէն ոմանք կը կիրարկեն զայն՝ բայց մեծեալ լեզու մըն է: Անոր տեղն անցած է նոր Հայերէնը (իր գաւառաբարբառներով) որ կը տարբերի հինէն:

Հայերէնը հնդեւրոպական փոքրիկ լեզուներուն ալ կը վերաբերի. ունի այնպիսի ձայներ՝ որոնք բոլորովին օտար են միւս հնդեւրոպական բարբառներուն: Յունարէնէն փոխ առնուած սեպհական այբուբենով մը գրուեցաւ ան: Ունի 36 նշանագիրներ, որոնցմէ 14ը նոր կազմուած:

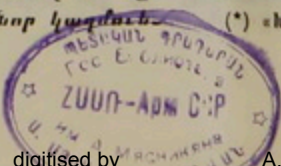
յան Ե. դարուն: — Տարակոյս չկայ որ այդ նոր ու անսովոր ձայները չենք պարտիր լեզուին բնական զարգացումին, այլ պէտք է ըսել թէ՛ հնդեւրոպական լեզու մը փոխտնտնուած (փոխանցուած) է օտարացեղ ժողովուրդի մը վրայ: Կրնանք նաեւ կարծել թէ Հայաստանի մէջ կը բնակէին երբեմն ժողովուրդներ՝ որոնք ազգակից էին կովկասեան վրացիներուն: Արդ՝ ասոնց ձայնական գրութիւնը Հայկականին կը համապատասխանէ մեծ չափով: Ի մասնաւորի՝ երկու լեզուներուն մէջ ալ նուրբերն ու խոչափողայինները կ'երևին հաւասարապէս: Հայերէն ձայնակարգի (Lautstand) այս օտար հանգամանքը ի դէպ կուգայ նաեւ Հայոց մարմնական կազմին: Կը դրանենք անոնց մէջ կարծազուխ եւ բարձրահասակ մարդիկ թուի մաղերով՝ որոնց զիմաղիքը նման է սեմականի: Մարդարանները յոճախ գրազած են մարդկային այս ճիւղով եւ ընդունած են թէ՛ նոյն այդ ճիւղը, զոր Հոմէր Արարեան, եւ Լուշան (Luschan) արմենական կը կոչէ, տարածուած էր երբեմն յոռաջակողմեան Ասիոյ եւ մասամբ նաեւ եւրոպայի եւ հիւսիսային Աֆրիկէի մէջ:

Այս ամէնով կը յայտնուի թէ հաւանաբար հնդեւրոպական ցեղերու գաղթականութիւնը յետնագոյն ժամանակի է, եւ կը հերքուին այն բախտացի փորձերը՝ որոնք եղած են Հայաստանը հնդեւրոպականներու հայրենիք նշանակելու համար:

Հայաստանի պատմութեան մասին կարեւոր գիտենք արձանագրութիւններով եւ հնդեւրոպական գաղթականութեան գիծն ալ որոշակի ծանօթ է մեզի: Թ. դարէն՝ ասորական եւ խաղտական արձանագրութիւնները կը վկայեն Վանայ լճին շուրջը գտնուող Թագաւորութեան մը զոյտութեանը, որ ըստ ասորական արձանագրութեանց կը կոչուի Բիւայնա, եւ ըստ խաղտական արձանագրութեանց՝ Ուրարտու: Սոյն երկրի բնակիչներուն խաղտի(f)(*) անունը կուտայ Լեհման — որուն կը հետեւի նաեւ Բելք —, եւ կը նշանացուին՝ յետոյ ապա Պոնտոսի մէջ բնակող Χάλδονներուն, Քսենոփոնի Χάλδαιներուն եւ հայ հեղինակներու խաղտի(f)-ներուն հետ:

Ասոնց լեզուէն բաւական բան գիտենք՝

(*) «խալսինի» ըստ խաղտական արձանագրութեանց:

սնդեկու համար թէ ո՛չ հայերէն է ան եւ ո՛չ ալ հնդեւրոպական:

Խաղտերու այս թագաւորութիւնը է. դարուն վերջերը անհետացաւ պտտութեանէն, երբ կիմերեաններն եւ Սկիւթացիները դէպի յառաջակողմեան Ասիա խուժեցին: Այս յեղաշրջումի միջոցին պէտք է տեղի ունեցած ըլլայ Հայերու դադթականութիւնը: Դարեհ զանոնք կը կոչէ Arminiya, Հերոդոտ՝ Ἀρμένιοι, մինչդեռ իրենք զիրենք կը յորջորջեն Հայք, և նոյն տնուներ կը կրէ երկիրն ալ ա՛յն օրէն ցայսօր:

Հայերու գաղթականութեան մասին երկու հնարաւորութիւններ կրնանք աչքի առջեւ ունենալ. կա՛մ արեւելքէն և կա՛մ արեւմուտքէն կրնան եկած ըլլալ: Սակայն՝ պէտք է զիտել որ Արեւելքի մէջ իրանական ժողովուրդներ միայն հաստատուած էին, եւ ցորչափ Հայերը իրանական կը կարծուէին՝ հաւանականագոյն էր այդ ճամբան: Բայց, յորմէնեւ Հիւպմանմերժեց այդ տեսութիւնը, Արեւելքէն տեղի ունեցած գաղթումի մը հնարաւորութիւնն ալ կորսնցուց իր հիմքը: Գիտենք թէ Թւրակեան ժողովուրդները դէպի Փոքր Ասիա յառաջացած են Արեւմուտքէն, ուստի եւ նոյն զիմին հետեւող կը նկատենք նաեւ Հայերը: Այս կարծիքը կ'արդարանայ այնու որ՝ Փոլիզայիներու հետ ազգակցութիւն ունին Հայերը, ինչպէս կը վկայեն Հինները (*), եւ միւս կողմանէ՝ Քրէչմէր իր Ներածութիւն գործին մէջ (էջ 209-211) լուսարանեց այնպիսի կէտեր՝ որոնք ըստ Հիւպմանի (Հնդեւրոպ. Հետազոտութիւն 16, 203) բան մը չեն հաստատեր: Սակայն մենք անոնց ալ պէտք չունինք. վասնզի լեզուն ինքնին վկայութիւն մըն է. Հայերէնը Satem լեզուներուն՝ ու մանաւանդ և, ո ձայնաւորներու պահպանումին շնորհիւ՝ եւրոպական ճիւղին կը պատկանի: Ըստ այսմ՝ Լիտո-սլաւական և Թրակափոլիզական լեզուները իրր մօտէն ազգականներ կրնանք նկատողութեան առնուլ: Արդ՝ Հայերէնը փոլիզականին հետ կապ ունի շարք մը

առանձնայատկութիւններով, որոնք կասկած մը չեն թողուր այդ երկու լեզուներուն խնամութեանը մասին: Ասով ուրեմն՝ Հայկական գաղթականութեան պատմութիւնը կերպով մը լուսաւորուած կ'ըլլայ: Հայերն ի սկզբան փոլիզացուց արեւելեան կողմը բնակած՝ եւ յետոյ կիմերեանց եւ Սկիւթացուց հոսանքներէն ընդոտնուած՝ դէպի արեւելք քաշուած են, լեռնոտ երկիր մը, ուր ցարդ պահած են իրենց լեզուն:

Ուրիշ յայտնութիւն մը կը կարծէ ընել Ենսըն, Հայոց ծագումը բոլորովին տարբեր լոյսով մը լուսաւորելով: Հիւսիսային Սիւրիոյ զանազան տեղերը՝ նոյնչափ և Փոքր Ասիոյ մէջ՝ երևան եկած են ինքնայատուկ պատկերազիր արձանագրութիւններ, որոնք կ'ընծայուն՝ յաճախ յիշատակուած Հիթիթ ժողովուրդին: Մեծ քրտմտութեամբ Ենսըն ջանաց լուծել այդ արձանագրութիւնները, եւ սա կարծիքն ունեցաւ՝ թէ այդ հիթիթեան լեզուն Հայերէն լեզուի առաջին աստիճանն եղած ըլլայ: Արեւելագէտ լեզուաբանները սակայն զիտել կուտան՝ թէ այդ լեզուն հնդեւրոպական հանգամանք մը չ'երաշխաւորեր մինչեւ ցարդ տեղի ունեցած հետադադարեանց հիմնրուն վրայ: Հիթիթ ու Հայ լեզուներու միջև ցոյց տրուած շօշափման կէտերը չեն կրնար լուսաբանուիլ Հայաստանի մէջ ոչ հնդեւրոպական տարրի մը գոյութիւն ունենալու պարագային՝ ինչպէս տեսանք:

Բնական է որ պիտի չուզէինք Ենսընի կարծիքը մերժել բացարձակապէս, քանի որ՝ Ժ.Ն. դարուն (Ն. Ք.) Փոքր Ասիոյ մէջ հնդեւրոպական ցեղերու շնորհիւ մեծ թագաւորութեան մը հիմնումը անհնար չի թուիր. բայց այդպիսի կարծիք մը պատմականապէս ղեռ չ'հաստատուած՝ իրերը կը մնան իրենց վիճակին մէջ:

Ե. Ե. Դ.

(*) «Ἀρμένιοι δὲ κατάπερ Φρύγες ἐπιδάχατο, ἐόντες Φρυγῶν ἀποικιοὶ» (Հեցոթ. էջ 73):

«Ἀρμένιοι δὲ τὸ μὲν γένος ἐκ Φρυγίας καὶ τῇ φωνῇ πολλὰ φρυγίζουσι» (Եւդոթ. առ Սեփակոսի Բիւզանդացոյ):

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱԽՏԱՆԳ ՈՐԴԻ ՈՒՄԵԿԱՅ ԵՒ ՆՈՐԱ ՏՈՂՄԸ

Ք.

Բայց ո՞վ է նա:

Բարերախտաբար այս հարցի պատասխանը լիովին պարզում են մատենագրական և արձանագրական մի քանի աղբյուրներ. էջմիածնի մատենադարանում ունինք մի երկրորդ ձեռագիր, N 980 նժ., պատրաստուած նոյնանուն մի պատանի իշխանի համար, որ միայն Մատթէոսի աւետարանն է, կաշկպատ կազմով, $5,50 \times 7$ սմ. մեծութեամբ, գրուած լուս և պինդ մագաղթի վերայ, փոքր երկաթագրից բոլորգրին անցնող ընտիր գրչութեամբ (պատկեր 8)(*) . բնորոշ տառերից է, զ, յ. Զ երկաթագիր, իսկ ա, յ, ց, բոլորգիր: Բուն գրչութիւնը $5,1 \times 4,1$ սմ.: Ամբողջը 205 թերթից բաղկացած:

Սկզբում 1 ա. Մատթէոսի անդրին է, աւետարանը ձախ ձեռքով բռնած, իսկ աջը կրծքին դրած. յաջող մանրանկար է, բայց վատ պահուած. սկզբնազարդը վերելից ուղղանկիւն է, ներքեւից բաց. Գ-ը մեծ ոսկեգիր, բայց խոնացած: Հատուածներն սկսում են կարմրադեղով, միջին բուրածե երկաթագրով. լուսանցքին սովորական հիւստեածքի, եռատերեւի, իրար մէջ հազցրած սրտաձեւերի մոտիւներով, ոսկի զաշտի վերայ: Բոլոր հատուածների ղէմ զարդեր չկան. ամբողջը կարող և աշնիւ գրչի գործ է:

Յիշատակարանից տեղեկանում ենք, որ գրուած է «մատթէոսեան աւետարանս ի թվի. 21Ը. յամսեանս արեգ. ԻԸ: հրամանաւ բարխարմատ և քաղցրամիտ պատրոնին . . . անկա (այսինքն Վախտանկա կամ Վաղրանկա, պակաս մասը քերուած է). որդո Ածասէր մեծ պատրոնին Ումեկին (այս անունն էլ թեթե քերուած, բայց նոյն գրերի վերայով տարբեր թանաքով նորոգած) և թուին իշխանաց իշխանին ջալալին: Ի վայելումն եւ ի պահպանութի. անձին իւրոյ: և ի խրատ և ի վար-

ժումն մանկական տիոց իւրոց»: Գրուած էր և պատանի իշխանի մօր անունը, բայց անհարազատ ձեռքը ջնջել է և տեղը «Զուլու խաթուն» նշանակել:

Երկու ձեռագիրների ծագման մէջ եղած սերտ առնչութիւնը աչքի է ընկնում առաջին բոլորից. երկուսն էլ ստացել է «պատրոն վախտանգ» որդի Ումեկի և պատանի հասակում. մէկն աւետարան է, նորա վարժութեան և դաստիարակութեան համար, միւսն էլ, մականբերիլի է, որպէս շարունակութիւն աւետարանական ուսման: Առաջինը գրուած է 1279 թուին, երկրորդը գրուած պիտի լինի նորանից ոչ շատ ուշ, հաւանօրէն 1280 թուին, յամենայն զէպոս 1284 թուից առաջ, երբ նոյն վախտանգին յիշուած ենք տեսնում ուրիշ առթիւ, արդէն իբրեւ մեկենաս. մենք կը տեսնենք, որ մինչև իսկ հիմունքներ ունինք կոահելու, թէ ո՞րտեղ պէտք է գրուած լինին այդ ձեռագիրները և թէ ինչո՞ւ պատանի վախտանգը «պատրոն» է կոչուած: Խնդիրն աւելի ևս ակնեւն է դառնում, երբ համեմատում ենք երկու ձեռագիրների գիրն(**) ու արուեստը, որ կատարելապէս նոյն են, թէև աւետարանի մէջ զրիւր իւր անունն է յիշում՝ «եւ զգծողս զվարդան յիշման արժանի արարէք», իսկ վախտանգի պատկերին կցուած մակագրութեան մէջ միայն ծնողների՝ Սարգիս և Թադուհի: Անշուշտ գրչի աշունքը վերջին և մեծ յիշատակարանի մէջ կը լինէր, որ պակասում է այժմ:

Վախտանգի մասին աւելի մանրամասնութիւններ է տալիս Յովհաննէս Երզնկացին իւր Յաղագս երկնային շարժման աշխատութեան նախագրութեան մէջ(**): «Ես նուազտ ՅՈՆ. Եղեկայեցի աշակերտ

(*) Համեմատել պէտք է պատկ. 8 եւ 1. 4 եւն.:

(**) Տպագրուած է «Տեառակ համառօտ եւ լի իմաստնախոհ րանիւք» վերնագրով, 1792 թուին Ն. Նախիջեւանում, Յովսէփ արքեպիսկոպոս Արղութեանի հրատարակութեամբ, Մենք օգտուած ենք էջմ. N 2173 ձեռագրից, 150ա:

(*) Մեզի զրկուած լուսանկարներու մէջ կը պակսի թիւ ութը:

հոգեւոր հօրն և սր. վզին. Վղա., սպասաւոր սր. գրոց բանի: Ի Թու. ՉԼԳ. պատահեաց զայ ի կողմանս Ածապահ Թգրութեա. աշխարհիս վրաց, ի հռչակաւոր և ի մեծ մայրաքաղաքն ի Տփլիս, Փայտակարան կոչեցեալ ի գիրս պատմողաց: Եւ հանդիպեցաւ խօսել մեզ բան քարոզութե. ի դուռն եկեղեցոյն մեծապատիւ և խոհեմամիտ և մեծ իշխան հայոց պր. Քարիմատինին, զոր շինեալ էր Ածասէր և բարիհոգի հայրն նորա պր. Ոմեկն: և էր խօսեցեալ բանն Յղգա. երկնախն շարժմանն, վս. որոյ ախորժելի եղև զուարթամիտ պատանոյն Վախթանգա, որ էր որդի կրտսեր հռչակաւոր անուան պր. Ոմեկին, և մայրենի ազգաւ Թոռն մեծ իշխանին Ջալալի տն. Խաչենոյ, որդի մօր բարեպաշտի, որ էր Քի. օրինօքն զարդարեալ հոգի, և ի խնդիր բանիս յորդորոջ զորդի. սա խնդրեաց ի մէջ յղգա. երկնի և նորին շարժմանն: յոր հարկեալ յորդորեաց զտկարութիս մեր մեծազգեալն տր. Յոհ. ազնուական զարմից և բարէտոհմիկ հարց ծնունդ. որ և շարժեալ ի սիրոյ և ի յուսոյ խնդրողաց և ահնաւեալ ի պատուոյ շնորհաշուք տն., և զբապատիւ եկեղեցոյ գլխոյն, ի նրբաշաւիղ և ի կորովամիտ բանից սր. հարցն և վզտաց մերոց. և իմաստախոհ արանց պարզեալ, զրեցի համառօտ բանիւ և աշխարհական խօսելք վս. զիւրաւ հասկանալի լինել ընթերցողաց:

Հայ գիտնական Մելքիսեդէզով պարզել է, որ երզնկացու Նախագրութեան մէջ ակնարկուած եկեղեցին Մայրանի Ս. Գէորգ, կաթողիկէ կամ Բերդի մեծ եկեղեցին է(*), և որովհետեւ «պատրոն» է կոչուած Վախտանգը, կարելի է եզրակացնել, որ երկու ձեռագիրներն էլ գրուած են այստեղ(**): Նախագրութեան մէջ յիշուած

«բարէտոհմիկ հարց ծնունդ» Յովհաննէս եպիսկոպոսը Հաղբատի Գոփեան նշանաւոր եպիսկոպոսն է, ԺԳ. դարում նոյնանուն երրորդը, Համադասպի յաջորդը. յաճախ յիշատակուած Հաղբատի և շրջակայքի արձանագրութիւնների մէջ, ինքն էլ նշանաւոր շինարար, զրչութեան և գիտութեան հովանաւոր: Նա է կանգնել Հաղբատի Ամենափրկիչ կոչուած փառաւոր խաչարձանը, զարդարուած հետաքրքրական պատկերաքանդակներով, շինել «բզգրքատուն և զսրահ նորին», կազմել է տուել «գմեծածախ պահարանն Բրդաճորոյ», ևն. (*): Ժամանակակից և զործակից Սաղուն աթաբէգ մեծ իշխանի, որ Մահկանաբերդի իշխանապետն էր, Հաղբատի հովանաւոր տէրը, հաւանօրէն և Տփլիսի ամիրան, ինչպէս նորա նախնին Քուրդ իշխանը, որ Վրաց Գէորգի III-ի, Թամարի հօր օգնականն ու զինակիցն էր ընդդէմ Օրբէլեանների ապստամբութեան(**): Յովհաննէս եպիսկոպոսի ներկայութիւնը Տփլիսում իրեն Հաղբատի և Մահկանաբերդի եպիսկոպոսի, միանգամայն հասկանալի է. այդ կապը պահուած էր Հաղբատի և Թիֆլիսի մէջ մինչև ԺԸ. դարու վերջերը:

Ք.

Գանձասարի երկու արձանագրութիւնները աւելի ևս պարզում են Վախտանգի անձնաւորութիւնը և ընդարձակում մեր տեղեկութիւնները նորա ազգակցական կապերի մասին: Մամախաթուն և իւր «պատրոն» ճարը 2ԺԷ = 1268 թուին միարանում են Գանձասարի սուրբ ուխտին և ստանում բոլոր եկեղեցիների պատարագը աւագ հինգշաբթի պատրոն Ումեկի համար(***)։ Այս Մամախաթունը, որ ինչպէս կը տեսնենք, Վախտանգի մայրն է, իւր հետ ուխտի եկած ճարին «պատրոնն իմ» է անուանած. Ղարաբաղի բարբառով, որի մասն է և իս-

(*) Bulletin de l'Institut Caucasien d'hist. et d'archéologie. 111. 1925. թ. 49. առաւերէն:

(**) ԺԳ. դարում «պատրոն» բառը յատկացուած էր եկեղեցիների շինող կամ հովանաւոր իշխաններին, քնականաբար և նրանց անմիջական ժառանգներին. «պատրոն» էին կոչուում նաեւ զերազա իշխանները կամ Թագաւորները իրենց ենթարկուած իշխանների նկատմամբ. տ. միւր «Խաղրակեանք կամ Պռոշեանք». 1928. եր. 71: Երրորդ մասնաւոր նշանակութեամբ ընթ յետոյ:

(*) Ջալալեան. Ա. 70: Երզնկեան, «Հնախօսական տեղագրութիւն Հաղբատայ», Վաղարշապատ, 1886. 43: Ստուգել ենք և խաչարձանը լուսանկարել անձամբ:

(**) Մեր «Խաղրակեանք», եր. 5-6:

(***) Ջալալեան. Ա. 191:

չենք, մինչև այժմ էլ «պատրոն» նշանակում է սկեսրայր հարսի համար. Ումեկի մի ուրիշ որդու՝ ձորի արձանագրութիւնից էլ Դեակայ վանքում կը տեսնենք, որ Ումեկի հօր անունը, յիշատի, ձոր էր: Մի «պատրոն ձոր» ՈՄԱ = 1202 թուին մի խաչ է կանգնել ձահուկի Ապարանի կոչուած քաղաքատեղում, հաւանօրէն, նոյն Ումեկի նոյնանուն հօր հետ (*): Այս արձանագրութիւնից պարզ է նոյնպէս որ 1268 թուին Ումեկ արդէն մեռած էր, և ուրեմն կողմնակի կերպով ունինք նորա թիֆլիսում շինած եկեղեցու terminus post quem-ը, որ ըստ պրոֆ. Յովսէփ Օրբելու 1251 թուին պիտի նշանակուի շինութիւնը արաբական արձանագրութեան մնացորդի հիման վերայ (**):

Իսկ թէ Մամախաթունը Ումեկի կինն էր, Զալալ Սաչենցու աղջիկը և Վախտանգի մայրը՝ պարզում է նոյն վանքի մի երկրորդ արձանագրութիւնից. «ՁԼԵ» թրւականին «նուսատ աղախին Քրիստոսի Մամախաթուն զուտար ինքնակալ իշխանաց իշխանին Զալալ Դաւալայ Հասանին տեսուն Սաչենցու և բարեպաշտ մար իմոյ Մամքանին և ամուսին մեծ պարոնին Ումեկին» մեծ յուսով ուխտ է գալիս Դանձասարի վանքը իւր Վախտանգ որդու հետ և միաբանները խոստանում են Վարդավառի տօնի պատարագը հօրն ու մօրը՝ քանի ինքը կենդանի է, մահուանից յետոյ՝ իրեն (***):

Ինչո՞վ նշանաւոր հանդիսացաւ կեանքի մէջ «զուարթամիտ» և գրասէր Վախտանգը, ոչինչ յայտնի չէ. գիտենք միայն, որ նա վախճանուած է 1244 թուին և թաղուած Վայոց Ձորի եղեգիս աւանում, որ Օրբելեանների իշխանութեան կեդրոններից մէկն էր, փոխանակ իւր հօր շինած եկեղեցու հովանու տակ կամ Գեակայ վանքում, որ իւր եղբոր ձորի գերեզմանատունն էր: Եղեգիսում թաղուելու հանգամանքն անյայտ է, բայց, զուգէ, կարելի

է բացատրել նորանով, որ ազդակցական կապեր ունէր Օրբելեաններին հետ. Վախտանգի մօրաքոյրը Մինախաթուն՝ Տաւաշիճ Օրբելեանի երկրորդ կինն էր, Ստեփանոս Օրբելեանի խորթ մայրը (*): Նորա գերեզմանի արձանագրին է.

+ ԹՎԻՆ ԶԴԴ. Այս է հանգիստ պարոն Վաղրամիկին որդոյ պարոն Ումեկին (**):

Վախտանգի անուան հետ կապուած մեզ յայտնի թուականների հիման վերայ կարող ենք, գրեթէ, ճշգրտութեամբ, որոշել և նորա կեանքի տեղողութիւնը. հօր մահը տեսանք, մօտաւորապէս, 1268 թուին. Վախտանգը պիտի ծնուած լինի այդ թրւականից առաջ, բայց ոչ շատ առաջ. նորա աւետարանը գրուած է 1279 թուին «ի խրատ և ի վարժումն մանկական տիոց իւրոց». առաքելական թղթերն էլ հաւանօրէն 1280 թուականին, որին ապացոյց նորա պատանեկան մտնրանկարը, մօտաւորապէս 15 տարեկան: Չորս տարի յետոյ ևս երգնկացին նորան անուանում է «զրւարթամիտ» պատանի, ուրեմն ևս ոչ մեծ քան 18-9 տարեկան մեր հաշուով: Այս տուեալներով նորա ծնունդը պիտի նշանակուի 1265-1268 թ. թ., որով և մեռած պիտի համարուի 76-80 տարեկան հասակում:

ԳՍՐԵԳՐԻՆ ԱՐՔԵՂՍ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

Շարունակելի

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԵՒ ԽՕՍԳ

Հաճոյքը կրնայ ցնորհներու վրայ հասնանի, բայց եղբակուրիներ կը հանգչի ճշմարտեան վրայ:

*

Ամեն ճշմարտեքիւն յարմար չի ըսնու, ասկայն միշտ ըստ և ըսնու համար:

(*) Ալիշան, Սիսական, 370. «թվ. ՈՄԱ. կաճկանցաւ խաչս ի բարեխաւսութիւն պատրոն ձորին. յիշեա Քրիստոս Աստուած ևս ողորմես»:

(**) X. B. 1918. 198-199. Fragment krestnawo kamnia s arabskoi nadpisj w Tiplise:

(***) Զալալեան. Ա. 186-7:

(*) X. B. 1913. 216. մեր յօդուածը Potomstwo Tars'aica:

(**) Ալիշ. Սիսակ, 149:

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԿՐԹՆՔ ՆԻ ԿԵԱՆՔ. Կրօնի եւ Ռաբայա-գիտութեան Գասեր (Ուղեցոյց ուսուցիչներու համար) Հետեւելով Հայ եկեղեցւոյ Տօնացոյցին. նոխարացած զանազան պատմութիւններով, Սուրբ Գրական եւ արտաքին օրինակներով, երկրորդ սպագորութիւն: Պատահեց **Քիւզանդ Աղիսեան:** Տպարան Ս. Յակոբեանց, Երուսաղէմ, 1932. էջ 349. գին 15 ֆրանկ: — **Կրօնական Մատենադարան Բ.,** Հրատ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, **Կեղրան.** Catholicossat Armenien Antélias, Rep. Libanaise:

Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան Կրօնական Մատենադարանին յոյժ գովելի երկրորդ հրատարակութիւնն է այս — մեծ աստուածաբանին ու բաղձնաբան վարդապետին գործէն ետքը — որ ի լոյս կ'ընծայուի ընտիր տպագրութեամբ՝ նախորդին նման՝ Ս. Աթոռոյս տպարանէն: Այն առաջագրութիւնը որուն իրականացման կը ձգտի այս երկը — արդէն իրական պակաս մը մեր մէջ — է կիրականօրեայ դպրոցի դրութեան — Կիլիկիոյ զոյգ վեհերէն իմաստուն եւ զրուատի տրժանի խոհականութեամբ մը ասկէջ տարիներ առաջ որդեգրուած եւ կիրառութեան զրուած ի Սիւրիա — շնորհիւ զարկ տալ բարձրորէն կրօնական, ազգային ու բարոյիկ առողջ դաստիարակութեան մը՝ այժմէն իսկ ազգային երկսեռ պատանիներու միտքն ու հոգին ջանալով թրծել կրօնքի այն սեռն զգացումով, որուն իրապէս պապուկը ունի հայ ժողովուրդը, մեծ մասամբ, իր բարքերը անուշելու եւ գերազանց կրօնին վեհագոյն իտէայնորուն սեռեւելու իր հոգւոյն մշտական նայուածքը այս դարուս մանուանդ, երբ կրօնքն ու բարոյականը եղծող սկեպտական գաղափարներու հոսանքին ալիքը այնքան յարաճուն թափ մը կը ստանայ աշխարհի այն ոլորտներուն մէջ, ուր, դժբախտաբար, տարտընեւած է այս ազգին վերջամեայ սեւրունջը: Եթէ այս լինի զիտակէտը ուրկէ հարկ ըլլայ նայիլ սոյն ձեռնարկին, արգարե, կրօնք եւ կեանք — այս կրկին բառերուն յարմար առնթրագրութիւնը ուշազրաւ երևոյթ մը ինքնին — վերձանողի մտածողութեան մէջ տիրապէս սա մտածումը կը թուի կանգաղել, թէ կրօնքի

յաւիտենական ու կենսունակ բունին վրայ պարտի վերընծիւղիլ անհրաժեշտաբար՝ ամէն կեանք:

Կրօնի դասը, ուստի, հարկ է որ աւանդուի պատանութեան կամ անցման շրջանին, ինչպէս ան կը կոչուի սովորաբար մանկավարժական գիտութեան մէջ. վասն զի պատանիի հոգւոյն մէջ կրօնական զգացումին կարիքը, յարացուցական առաքիւնութեանց հրայրքը, հերոսականին պաշտանքը, զեղեցիկին ու զեղեցկադիտականին հիացումը, աշխարհութեան ինքնաբերական զգացումը, ֆիզիքական՝ բարոյական եւ իմացական բարգաւաճման հետ զուգընթացաբար, այս շրջանին մանուանդ, երեան կուզայ՝ շեշտուած ձեւով մը: Արգարե, կրօնք եւ կեանք զէպ ժամանակին կուգան գոհացում տալու այդ ամենաբարի ու էական զգացմանց պէտքին:

Յառաջաքանին մէջ — «Պահ մը ուսուցիչներու հետ» տխրոսուած — հեղինակը կը պարզէ նախ՝ այս անցման յուզումնալից շրջանին թեւակոխող պարմունիներու կեանքին մէջ արագօրէն տեղի ունեցող բարգաւաճումը, ապա կը հրաւիրէ ուսուցչութիւնը որ կարեկից ու քաջալերող վերաբերում եւ խելամոռ թափանցողութիւն ունենան անոնց խիստ գաղտնապահ վարմունքին ու միեւնոյն ժամանակ միշտ ջանադիր ըլլան որ դաստիարակութեան գործը իր բարի նպատակէն չվրիպի բնաւ: Յետոյ վճիտ եւ մեկին բառերով կը պարզէ այս ձեռնարկին նըպատակն ու մեթոտը: Հեղինակը կը գիտէ թէ այս երկին նպատակը եղած է առաւելապէս «ազգային ու քրիստոնէական մաքուր նկարագիր մը մշակել» եւ միեւնոյն ժամանակ ուսանողութիւնը մղել «անկախաբար խորհելու եւ վճռելու» արդիւնաւոր այլ գծուարին գործին: Այս վերջին դատաստանով, ինչպէս զիւրաւ կրնայ մականերուիլ, հեղինակը որքան որ մէկ կողմէ կ'ուզէ սուր սլաք մը արձակել դաստիարակութեան հին կամ թողիկեան մեթոտի սրտին — որ արգարե հեռի էր անկախ խորհողութեան մը ուղղութիւնը տալէ ուսանողի դատողութեան — նոյնքան միւս կողմէ կը փափաքի զրուատել, եւ իրաւամբ, հոգեբանական պննութեանց թան-

կադրին արդիւնքը, որոնց վրայ հիմնուած է մանկավարժական արդի մեթոտը: Եւ եթէ մանկավարժը հետեւի այդ ցուցումներուն դաստիարակութեան գործը փայլուն արգասիքներ պիտի յառաջ բերէ, ահա տին մէջ ի քուն ձիրքերուն ուղղութիւն տալու և զանոնք ի գործունէութիւն առ խթնելու տեսակէտէն: Էապէս ուսուցողական և մանկավարժական հետեւել մեթոտը կը տիրապետէ ամէն մէկ դասին մէջ:

Նպատակ — զլսակարգութեան ներքեւ դասին կորիզը քանի մը բառերով կը պատկերացուի:

Օրուան խնդիր — տիտղոսին տակ կեանքէ առնուած թելադրող, շինիչ և հետաքրքրական գրուածքներ կը պատմուին:

Ս. Գիրքէն օրինակներ — գլուխով յաւիտենական Գիրքէն առնուած գեղեցիկ ու բիւրեղացած պատմութիւններ յառաջ կը բերուին:

Ուրիշ օրինակներ — խորագիրը կ'ընդգրկէ ազգային, եկեղեցական և օտար պատմութեանց էջերը զարդարող տիտան անձնաւորութեանց կեանքէն մանրադէպեր՝ զոգտրիկ ու հրապուրիչ ձևեր զգեցած:

Խորհրդակցութիւն — վերնագրով ուսանողը կը հրաւիրուի դասին շուրջ, վիճաբանութեան ձևին ներքեւ, ազատօրէն արտայայտուելու:

Մտածման պահ — ը դասին հոգին պարփակող ներշնչեալ և ներշնչող ազօթքով մը վերջ կը զնէ օրուան դասին:

Տղոց քննիչը շաբաթուան մէջ — բարոյական կամ գործնական պարտականութիւն մըն է՝ թելադրուած յատակ բանաձուլով մը:

Գիրքին Հեղինակը հաւատարմօրէն կը հետեւի Հայ եկեղեցւոյ Տօնացոյցին. իր գործը սկիզբ կ'առնէ Աստուածայայտութեան կամ Տեսան մերոյ Ծննդեան տօնէն. սպա յաջորդաբար — մերթնդ մերթ փոքր ընդմիջարկութիւններով ուր, ազգային կամ օտար վիճաներու կեանքէն զմայլելի և շինիչ գրուածքներ կը պատմուին — միւս չորս տաղաւարներուն խորհուրդին վսեմութիւնը, ընտանի ու նկարէն օճով, կը պարզուի պատանիներուն տննենդ հոգւոյն ու միտքին առջեւ՝ ընդհուպ գործնական կեանքի վերածուելու գիտումով:

Այս դասերը — թիւով 42 — արդի ման-

կավարժական մեթոտին բովէն կ'անցնին առ հասարակ, զիրքին սկիզբէն մինչեւ վերջը: Վերատեսութեան (վերաքաղ) օրինակ մըն ալ գրուած է իրրեւ նմոյշ:

Գիրքին վերջը կայ զեկոյց մը որ կը բացատրէ Կրօնական Մասնաւորացի — ին նպատակը:

Ահա հակիրճ բառերով ուրուագիծը այս խնամեալ ու սիրուն աշխատութեան: Յարգելի մանկավարժին զըչին ու միտքին աղնիւ ծնունդն է ան:

Զերմայէս կը յանձնարարենք այս զիրքը հայ վարժարաններուն, և մասնաւորաբար հայ պատանւոյն կրօնական և բարոյական դաստիարակութեամբ հետաքրքրուողներուն, որոնց կը նուիրէ հեղինակը իր այս աշխատութիւնը:

Հ.

ԴԻՒԱՆ ՍՈՒՐԲ ԶԱԿՈՒԱՅ

ԺԲ

Սարգիս Թեփրսաղի Կ. Պոլսէն՝ առ Եղիաշ Գար Այնրապի ի Հալէպ:

Երջանիկ և երանաշնորհ սուրբ հայրապետի հանուրց ամենայն հայոցս զարմի և իմոյ յուսոյ և յարկ ապաւինութեան տեսանս տէր Եղիազար վարդապետի և սրբօրոնեալ հայրապետի նուաստ յետեւալ և կրօն որդեկէ և ծառայէ քումմէ՝ Սարգիս ումմի բանասիրէ մատուցի երկրպագութիւն սուրբ աստուածացեալ աջոյգ հանդերձ արտասուաթոր ակամբ և յոյժ արտիւ փափաքմամբ և կարօտիւ. և ևս խնդրեմք ի յապնիւող Բարերարէն, զի իրրեւ զջահ անշիջանելի պահեսցէ զտէրդ մեր ի պարծանս իմ և իմոցս ամենայնի. ամէն:

Նաեւ ընդ սմին խնդրեմ ի վիհ մեծութենէդ, որ զհայրական գութն քո մի՛ խնայեսցես, այլ զթալով զթասցիս և խանդադատեսցիս ի վերայ իմ, և մխրթարեալ սփոփեսցես զմեզ և ևս ի սուրբ աղօթիցդ մի՛ մոռանայցիս զանառակ որդեակն քո և մի այլ և այլ ստախօս մարդկանց հաւատասցես, ինչպէս որ այս քան ամ է զոր բարդեալ կուտեցին, զիզացուցին ի վերայ իմ սնտախ բանս և զտէրդ իմ յակամայ

բարկացուցին ի վերայ իմ, զոր ոչինչ չեն իմասել այնպիսեացն, միայն զայս՝ թէ Աստուած դատ արասցէ ընդ իս և ընդ զբասացսն և զհրամանուցդ աղօթք և օրհնութիւն մի՛ վերապցի յինէնս:

Այսպէս հաւատա՛, վարդապետ, զի հոգւով և մարմնով իմով ըստ կարողութեանս պատրաստ եմ զչարչարանս կրել մինչ ի մահ՝ եթէ վասն հրամանուցդ կողմանէ և վասն սուրբ տանգ դատաստանի, բարւոյն բարի՝ և չարին չար: Միայն զոգոս խնդրեմ ի քէն, զի միսթարեսցես զմեզ և զըլի վերատոյ մի՛ պակասեցուցես յինէն, և տեսցես՝ թէ ո՛րպիսի կու լինի որդիութիւն անելն: Ինչպէս որ այսքան ժամանակ ազգ և ազգ յաւելի և պակաս զրոյցս տրարին, բայց այժմ յամօթ եղեն, և վասն երթեկէ առնելոյն մեր ընդ Յովսէփ վարդապետին կամին չարափառ մարդիկքն այն, ի գմիմանս հերքեալ պատահեցեն. այլ զի՞ յերկարեմ, հայր սուրբ, զի գիտեմ որ հրամանքդ զիտես զամէնն: Դարձեալ խնդրեմ, զի որպէս որ կամիս՝ այնպէս իմացնես մեզ, որ մեք այլ ըստ հրամանին քում առնումք զամենայն զործառնութիւնս մեր, զի ստուգապէս սիրով կապակցեալ եմ ընդ քեզ: Եթէ կամիս և եթէ ոչ՝ մեք զմեր ձեռաց եկեալն կու կատարեմք, բայց հրամանուցդ բարերարութիւնն հրամանքդ լաւ գիտես, որպէս որ վայել է մեծութեանդ:

Դարձեալ տաւելապէս խնդրեմ ի հրամանուցէդ, զի զերեմիա որդեակդ, որ է եղբայր մեր հարողատ, լաւ պահեսցես և զզարձն նորին շուտով արասցես առ մեզ, զի քնաւ ամենեկին հաւատարիմ մարդ չունիմ ի մօտս եւ ոչ օգնական եւ ոչ ձեռքնատու, բայց ի ձերունի հօրէս՝ Տէր Մարտիրոս քահանայէ. բաւեսցի մեծափառ վեհ իմաստութեան:

Դրեցաւ Սեպտեմբեր ԻԱ. [1664]: Մեծաւ փափաքանօք եւ արտասուածոր զիմօք մատուցանեմ երկրպագութիւն ձերունի հօրս իմոյ գորչապարի տեառն տէր Աստուածատուր վարդապետի: Դարձեալ մեծաւ սիրով և փափաքամբ սրտիւ ողջոյն մատուցանեմ համչիրակի իմոյ տէր Սուքիաս վարդապետին, նաև որդեկի մերում ներսէս սարկաւազի. շնորհաւոր լիցի:

Հրատ. Մ. Ե. Ն.

ՆՕԹԵՐ ԵՒ ՆԻՇԵՐ

Ուղիղ չէ և ոչ ալ պատշաճ՝ հրապարակային քննադատութեան պատեհութիւններ կամ պատրուակներ որոնել մարդու մը կեանքին և գործերուն ներքին մանրամասնութեանց մէջ, երբ մանաւանդ, իրաց բնական բերմունքով, ընդարձակ և մանուածոյ յարաբերութեանց մարդ մըն է ան, որ այդ պատճառաւ ուզած և կրցած է յաճախ, իր այդ բազմադիմի զործառնութեանց և յարաբերութեանց շնորհիւ նոյն իսկ, իր Հասարակութեան օգտակար ըլլալ այնպիսի կերպերով ու այնպիսի պայմաններու մէջ, զորս մենք պիտի չկրայինք կռահել կամ ըմբռնել:

Առ նուազն այս խորհրդածութեան կը տանին զմեզ Մարտէյի Հայոց Եկեղեցիին բեմէն այնքան անճահ կերպով կատարուած և քանի մը հայաթերթերու մէջ զրուած այն խիստ դատողութիւնները որոնք ուղղուած էին Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեանի կամ իրեններուն կողմէ օտարի մը իբր թէ եղած նուիրատուութեան մը եղելութեան:

Անոնք որ այսքան բուռն կերպով կը քննադատեն նուիրատուութեան այդ արարքը, զայն համարելով թերեւ աղգային կարիքներէն վրիպեցուած նպատակ մը, գնահատական բառ մը ուղղեցին՝ արդեօք նոյն այն Կիւլպէնկեանի առնուան, երբ անիկա կանգնեց Լոնտոնի Հայ Եկեղեցին, երբ մէկ անգամէն 7,000 ռսկի նուիրեց Ս. Աթոռոյ Մատենադարանի կառուցման համար, և նոյնքան և աւելի գումարներ, Բարեւ զործականի միջոցաւ կամ ուղղակի, կրթական, բարեսիրական, զբաղան և այլ նպատակներու համար, և զորս կը կատարէ ցարդ չարունակ, առանց չեփորի եւ անաղմուկ. կամ ստուգիւ կ'անդիտանա՞ն արդեօք բազմաթիւ այն նպատակները և օժանդակութիւնները, զորս այնքան առատաձեռնութեամբ ըրած է նա և կ'ընէ տակաւին յօգուտ աղգային բազմաշխատ անձերու և բարի ձեռնարկներու...

*

Անխմատ եւ ապահովաբար անարդար էր նաեւ այն հարցը, որ, չորս երկու ամիսներ առաջ, վրդովիչ սաստկութեամբ յանկարծ խռովեց Ամերիկահայոց Փայիֆօրնեան թեմի աղգային կեանքը, առաջնորդական ընտրութեան անակնկալ տաղանդով մը: Վստահ ենք թէ ամէն Հայ կը ժափաքի միայն որ բոլորովին քաջ լինին կարգ և իր թերթերու այդ ժամին վերջերս հաղորդած տեղեկութիւնները, որոնք կը հաւաստեն թէ ժողովական և ժողովրդական տնօրինութիւններով վերջ գտած է այդ ցաւալի

միջադէպը: Ինչ որ կը նշանակէ թէ այդ պատուական գաղութին ազգային իշխանութեան նորակազմ վարչութիւնը մտած է խաղաղ գրութեան իր նախկին քննականն շաւիղին մէջ: Գեր. Տ. Գարեգին Եպիսկոպոս Խաչատուրեան, ներկայ Հայ եկեղեցականութեան ամենէն կրթութեամբ և հոգեկից ղեմքերէն մին, իբրեւ գրչի, խօսքի և գործի ընտիր մշակ մը, զնահատութեան և սիրոյ միայն է արժանի, և կը հաւատանք թէ իր իսկ բարեխախտած իմաստութեամբ կը հարթուի նաեւ Գոռուգեան քահանայութեան հարցի կնճխուն ալ և խաղաղութիւնը ամէն կողմով և վերջնապէս կը վերահաստատուի իր թեմին մէջ:

*

Լիտւի գոհունակութեամբ է որ պիտի ուզէինք արձանագրել հոս եկեղեցապարական այն ողբերգութիւնը, զոր Սիւրիոյ հայութեան ժրջան և բանիմաց Առաջնորդը, Գեր. Տ. Արտաւազդ Եպիսկոպոս, ծրագրեց և յաջողեցաւ յառաջ բերել տեղւոյն Հայութեան մէջ, Հալէպի Ս. Քառասունք եկեղեցւոյ երկրորդ շինութեան երեքդարեան յորեկանին առթիւ շաբաթ մը ամբողջ (Նոյեմբ. 6 - Նոյեմբ. 12), Ս. Պատարագի մատուցմամբ, եկեղեցական պաշտամունքի կատարումով և հանապազօրեայ քարոզութեամբ և բանախօսութիւններով: Հանդիսաւորութեանց ամենէն սրտագրաւ կէտը եղած է, ինչպէս կ'ընդհի մեզի զրկուած մանրամասն գրութենէ մը, տեսադրութիւնը և կիրարկութիւնը մագաղաթեայ գրչագիր Աւետարանի մը, որ, թէ և 1632ին միայն գրուած՝ Աստուածատուր գրչի ձեռքով, իբրեւ սեպհականութեան Պարոն իշխան Պետրոս Չալապիկ, բայց կը թուի բաւական հետաքրքրաշարժ եղած ըլլալ՝ գրչութեան և մանաւանդ զարգանկարչութեան տեսակէտով: Բայց այս նշանակալից հնութիւնը իսկապէս չհնկան կը դառնայ անով մանաւանդ որ անիկա կը պատկանի Ժէ. դարու առաջին քառորդի այն շրջանին, որ Սիւրիոյ հայութեան կրօնական եւ մշակութային կեանքի լաւագոյն շրջաններէն մին է եղած: Այդ միջոցին է որ, 1616 ին, Հալէպի միաբնակապետները, Պետրոս և Փանոս կը կառուցանեն վերոյիշեալ եկեղեցին, որ շուտով վառարանը կ'ըլլայ ազգային և մտաւորական զարթոնքի մը: Գեղեցիկ է ետ դառնալ ստէպ և նայիլ անցեալին՝ անկէ ստանալու համար պապայի ուղղութեան դասը: Եւ մեր մերձաւորագոյն անցեալը նոյն իսկ՝ հարուստ է միշտ թանկագին խրատներով, ցոյց տալու համար մեզի թէ ո՞րքան մեծ է տակաւին եկեղեցւոյ զգացումին դիրքը ազգային ինքնապահպանութեան կենսական գործին համար, ներկայի պայմաններուն մէջ մանաւանդ: Չունինք տարակոյս թէ Բերիոյ պատուական առաջնորդն ու ազգ. իշխանութիւնը այդ մտահոգութեամբ է մանաւանդ որ կատարած են օգնութիւնը այդ ձեռնարկը, զոր շնորհաւորելի կը գտնենք ամէն մասամբ:

*

Երեսուզեմէն Գահիրէի «Արեւին» ուղղուած պատահական թղթակցութեան մը մէջ գրուած նկատողութեան մը առթիւ իբրեւ լուսարանութիւն, աւելորդ չենք համարիր յայտնել թէ Ս. Աթոռոյս նորակերտ Մատենադարանը, որ երանաշնորհ Դուրեան Պատրիարքի յորեկանին առթիւ կառուցուեցաւ բարերար Գալուստ Կիւլպէնկեանի առասաձեռնութեամբ, հոգեկոյս Սըրբազանին փափաքով և յանձնարարութեամբ էր որ վերակոռնուեցաւ Կիւլպէնկեան Մատենադարան: և առիւթ՝ իբրեւ շնորհակալութիւն և յարգանս ինքնաբերական այն յօժարութեան, որով ազնիւ բարերարը ցանկացած էր պատուել որքան իր ծնողաց յիշատակը՝ նոյնքան և մեծանուն Յորեկարը: Երբ յարգանքի առարկայ եղած անձն է որ կը լինէ և կը տնօրինէ մատուցուած յարգանքին ընդունելութեան կերպը, անոր շուրջ ոեւէ հարց կը դադրի գոյուութեան իրաւունք ունենալը:

*

Երկրորդ լուսարանութիւն մը տալու պէտքը կը տեսնենք, կարգ մը թերթերու մէջ և նաեւ միջներու միջոցաւ աւելի կամ նուազ քողարկեալ կերպով կատարուած անկարկութեան մը առթիւ՝ ի մասին Աթոռոյս կողմէ իշխանին անձամբ պատգամաւոր զրկուած չըլլալու իրողութեան: Ըսենք անմիջապէս և որ-չակի թէ այդ պարտականութեան վերաբերմամբ մեր կողմէ կատարուած թերացումին միակ եւ միակ պատճառն էր Ս. Աթոռոյս տնտեսական վերակազմութեան միջոցին Ս. Պատրիարքին՝ Ս. Աթոռէս քաղաքայինութեան վարչապէս անկարկութիւնը, և թէ և որչափ և կարգադրուած իսկ էր որ, այդ պատճառաւ, Գեր. Տ. Սմբատ Եպս. անձամբ երթար ներկայացնել թէ՛ Ն. Ամենապատուութիւնը և թէ՛ Պատ. Միաբնակութիւնը՝ հայրապետական ընտրութեան Ժողովին մէջ, բայց այդ ևս անկարելի դարձաւ վերջին պահուն, երբ Թուրքիոյ հոլատակ եղողներուն համար այդպիսի ճամբորդութեան մը մասին արգելքը պաշտօնապէս հաղորդուեցաւ Կ. Պոլսոյ պատրիարքարանին իսկ աւելի յետոյ, Ժամանակն այնքան կարճ էր, որ կարելիութիւն չկար բնաւ ուրիշ պատգամաւոր մը որոշելու և զրկելու համար վիլլէի և այլ գործողութեանց նոր տնօրինութիւն կատարելու, ուստի և հեռագրաւ իսկ խնդրուեցաւ Մայր-Աթոռոյ միաբան Տ. Բագրատ և Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոսներէ որ Ազգ. Ընդհ. Եկեղ. Ժողովին մէջ հաճին առաջինը ներկայացնել Ս. Պատրիարք Հայրը և երկրորդը Պատ. Միաբանութիւնը, ինչ որ սիրով և պատուաւորապէս կատարած են երկու սրբազանները: Այս միակ պատճառէն դուրս որ և է ուրիշ ներքին կամ արտաքին շարժառիթ գոյութիւն չէ ունեցած

այդ խնդրոյն մէջ, հետեւաբար և տարբեր ան-
կիւններէ կատարուած ո ե է նկատողութիւն
անհիմն է և անճիշդ:

*

Զարմանք միայն կը զգանք տեսնելով որ
Պարոնիկեանի առաքելութեան հարցը տակաւին
կը թուի զրադեցնել հանրային կարծիքը, մինչ
այդ խնդրը վերջնապէս փակուած պէտք է ըլ-
լար փորձեան ձեւարանն հոյակապ տնտեսութեան
ներքեւ քանի մը, այսինքն հինգ կամ վեց, տը-
ղաքներ հաւաքելու միայն յանգած փոքրիկ ձեռ-
նարկին ծանօթ պայմաններու մէջ վերջնապէս
եղբոր — Հրապարակաւ պատասխանած ըլլալու
համար նոյն ատեն լեփօնուօի առաքելութեան
կողմէ Ս. Աթոսիս ևս զրկուած չըջարեալեան
հարցումին, ի դէպ կը նկատենք յայտարարել
թէ երուսաղէմի պատրիարքութիւնը ոչ մէկ յա-
րաբերութիւն ունի Պարոնիկեանի ներկայա-
ցուած այդ Գերման — Հայ առաքելութեան գոր-
ծին հետ, և ոչ ալ ո ե է յանձնառութիւն՝ անոր
հանդէպ Ս. Պատրիարքը, եղիպտոսի առաջնորդ
եղած միջոցին, զեռ երկու տարի առաջ, երո-
սայի մէջ հայ եկեղեցական կրթութեան կայանի
մը գոյութեան լոյճէն ոգևորուած, պահ մը չըփ-
ման մէջ մտած էր արդարեւ Պարոնիկեանի հետ,
բայց, յետ տեսակցութեանց և բանակցութեանց,
այդ գործին մասին իր համոզումը վերջնապէս
կազմել է ետքը, խզած է ամէն յարաբերութիւն՝
անոր հետ կապ ունեցող որ եւ է անձի հետ, և չի
կարծեր որ մեր եկեղեցոյ նուիրապետական Ա-
թոններէն ո ե է մին պիտի ուզէր քաջալերել
այդ ձեռնարկը:

*

Պարկեշտ, աղնիւ և խղճամիտ դատարարակի
և ուսուցչի ամենէն մաքուր տիպարներէն մին
եղած է մեր մէջ Պ. Սերոբէ Պետրոսեան, որուն
յիստման կրթական գործունէութեան յորել-
եանը պիտի տեսնուի ամօրոյ 15 ին, Աղեքսան-
դրիոյ մէջ և իր աշակերտները, որոնցմէ վերապ-
րողներն իսկ հարիւրներով կը հաշուուին զեռ
այսօր, մտած ենք թէ այդ օրը ճշմարիտ գորո-
վով և անվերապահ երախտագիտութեամբ պիտի
յիւնն զինքը:

Իր ամբողջ գործունէութեան ընթացքին, որ
Յէս դարէն ալ քանի մը տարիներ աւելի տեւած
է ցայսօր, իր միակ նշանաբանն է եղած անա-
խանձ և անխռն նուիրումի սկզբունքը: Իր սա-
ներուն տուած է անիկա միշտ իր ունեցածէն
ալ աւելին. ու մտաւորականին հետ, ու նոյն
իսկ աւելի, բարոյականն է եղած իր ուսուցչու-
մին մեթոտը: Իր աշակերտները ամէն բանէ ա-
ւելի իր հոգին այսինքն նկարագրին վրայ է որ
հիացած են անոր մէջ: Կատարեալապէս արժանի
է ան յարգալից փրոյ այն արտայայտութիւն-
ներուն, որոնցմով յորելինական տօնը պիտի
պսակէ իր ալեղարդ և ամբիւ ճակատը:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ

Երուսաղէմի Պատրիարք

Ամենապաշխ

Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոսին

Ազգային եկեղեցական Ժողովը, որ
զումարեցաւ Մայր Աթոս Ս. Էջմիածնում,
ի ներկայութեան 80 ձայնի իրաւունքով
72 հոգեւորական և աշխարհական պատ-
գամաւորաց տարւոյս նոյնմբերի 10-12 ը,

1. Իր ամսիս 12 ի նիստում՝ Մայր
Տաճարի մէջ ընտրեց Տեղակալ Տ. Խորէն
Արքեպիսկոպոսին յաջորդ Ս. Լուսաւորչի
Աթոսին, որ ըստ խնդրոյ Ժողովոյն, ըն-
դունեց հայրապետական օծումն նոյնմբերի
13 ին:

2. Ամսիս 10-11 ի իր նիստին մէջ լը-
սելուց զինի Գերագոյն Հ. Խորհրդի զոր-
ծունէութեան, Հայաստանեայց եկեղեցոյ
Բարեկարգութեան սահմանադրութեան և
Մայր Աթոսի նիւթական անձուկ վիճակի
մասին Գերագոյն Հոգեւոր Խորհրդի զեկոյց-
ները, որոնց Ա. Զգուշաւոր վերաքննու-
թեան ենթարկել առաջին երկու խնդիր-
ները Տ. Կաթողիկոսի Տանն Կիլիկիոյ,
Երուսաղէմի և Կ. Պոլսոյ Պատրիարքու-
թեանց, առաջնորդութեանց և ազգային
հոգեւոր այլ հաստատութեանց մասնակցու-
թեամբ և ապա միայն յաջորդ ընդհանուր
Ժողովի վերահասութեան ուղարկել: Բ. մեր
եկեղեցոյ բոլոր և առանձնապէս արտա-
սահմանեան թեմերի ուշադրութեան և հո-
գացողութեան յանձնել Մայր Աթոսի նիւ-
թական պահպանութեան գործը:

3. Հայրապետական ընտրութիւնից
յետոյ, նոյն նիստում Ժողովը Գերագոյն
Հոգեւոր Խորհրդի կազմը սահմանեց վեց
հոգեւոր, 4 ը հոգեւորական և 2 ը աշխար-
հական: Ժողովի ընտրութեամբ անգամա-
կցութեան կոչուեցան Տ. Գարեգին Արք-
եպիսկոպոս Յովսէփեան, Տ. Գեորգ Արք-
եպիսկոպոս Զէօրէքչեան, Տ. Արտակ Ե-
պիսկոպոս Սմբատեան և Տ. Արսէն Եպիս-
կոպոս Ղաւճեան: Պարբերաբար հրաւիր-
ուելու են յանգամակցութիւն խորհրդի
հայրապետական ընտրութեան Ժողովի աշ-

խարհական պատգամաւորներէ ցանկից երկու անձն։

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդը հաղորդելով այս մասին Ձերդ Ամենապատուութեան, նաեւ յարակցում է, որ ժողովը ընթացքի և հայրապետական ընտրութեան լրիւ տեղեկագիրը կ'ուղարկուի Ձեզ իր ժամանակին։

Անդամ Գեր. Հոգ. Խորհրդի՝

Ողջունիւ եղբայրական սիրոյ

խ. աղօթակից՝

Արսէն Նպս. Ղլսնեան

Քարտուղար՝ Յ. Գոչարեան

Ամենապաշիւ

Տ. Տ. Թորգոմ Սրբազան Արքեպիսկոպոս

Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի

եւ

Պատուաւման Անդամ

Պաղեսիմի Հայ Հասարակութեան

Ս. Երուսաղէմ

Հանգիստ ճամբորդութեամբ Նոյեմ. 7ին Երեւան հասաւ, և Նոյեմ. 10ին սկսող եկեղեցական Համագումարի ժողովներուն ներկայ եղաւ։ Նոյեմ. 12ին Երուսաղէմի Պատրիարքութեան տուած հեռագրովս հաղորդած էի թէ Տ. Տ. Խորէն Սրբազան Արքեպիսկոպոս Ամենայն Հայոց Մայրապոյն Պատրիարք և Կաթողիկոս ընտրուած է և յաջորդ օրը օծումը պիտի տեղի ունենայ։

Նոյեմ. 13ին Կիրակի օրը Կաթողիկոսական տոաջին պատարագը և օծումը տեղի ունեցաւ բարեպաշտ ժողովուրդի մեծ բաղնիքի ներկայութեամբ։

Խորհրդային Հայաստանի կառավարութիւնը պատուիրակներու ճամբորդութեան արտօնութեան և դիւրութեան համար ամէն ջանք ըրած էր, և պատուիրակներու հանգիստին և սնունդին համար թէ նիւթապէս և թէ լաւագոյն տեսակ պարէններով վանքին օժանդակած էր. պատուիրակները ամէն կերպ ազատութիւն կը վայելէին, ամէն կերպով շնորհաւորելի է Հայ-Կառավարութիւնը, որուն համար Համագումարը գրաւոր ներկայացուց իր շնորհակալութեան ուղերձը։

Արտասահմանէն մինակ 2 կրօնական

և 5 աշխարհական պատուիրակ հասած էին։

Դժուար է հոս ժողովին բոլոր մասնաւորութիւնները յառաջ բերել այս երկտող զրութեամբ։ Հոգեւոր Գերագոյն Նորնախարար Խորհուրդը կ'ամ Արարատի բացառիկ թիւով մը և և կ'ամ արտասահմանեան թերթի մը միջոցաւ հրատարակութեան պիտի տայ այդ ամէնը։

Մեծ էր փափաքս Հայաստանի տեսնելու, Պաղեստինի ժողովուրդին ինձ վրտանած պատուարեր պաշտօնը պատճառ եղաւ փափաքիս հասնելու որուն համար երախտապարտ եմ։

Հայաստանը արդիւնաբերական և շինարարական աշխատութեան լծուած է։ Երեւանը նոր շէնքերով անճանաչելի դարձած է։ Հայաստանի մէջ աշխատող բազմակներու և մասնազէտ արհեստաւորներու միշտ պէտք կայ։

Ինձի համար ցանկալի էր տեսնել բովանդակ Հայաստանը ինչ որ հնարաւոր չեղաւ, Հայաստանի խիստ ձմեռը այս տարի կանուխ սկսելուն պատճառաւ։ Որչափ որ ալ Հայ-Կառավարութեանն արտօնութիւն ունեցայ աւելի մնալու, բայց առողջութիւնս կատարեալ չլլալուն ստիպուեցայ շուտով մեկնելու։

Կրկին յայտնելով շնորհակալութիւնս Պաղեստինի Հայ ժողովուրդին։

Մնամ յարգանքօք

Պատմաւոր Պաղեսիմի

Թ. Մառմանեան

ԿԻՂԻՊԻՈՅ

ՊԵՃԱՇԵՆՈՐՉ Տ. ԲԱՐԳԷՆ Ս.

ԱՌՈՒԱԿԻՅ ԿԱՌՈՂԻԿՈՍՈՒՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Ս. Աթոռի Միաբանութիւնը նախորդ տարւոյ վերջին եօթնեակին մէջ բախտ ունեցաւ Ս. Յակոբայ նախարարական յարկին տակ ընդունելու Վեհ. Տ. Բարգէն Սրբազան Կաթողիկոսը, որ Եղիպտոսէն ցամաքի ճամբով Պէյրութ վերադառնալուն առթիւ հաճած էր պատուել ամէնքս իր շնորհաբեր այցելութեամբը։ Ն. Սրբութիւնը, ոչ միայն իրեւ և կեկեղեցական նախարարութեան բարձրագոյն աստիճանաւոր մը, այլ նաեւ իրեւ անձնային հոգեւորական մը, որ հոգեւոր Դուրեան Սրբազան Պատրիարքի օ-

րով, թերթիս խմբագրապետութեան և ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի ուսուցչութեան պաշտօններով արդիւնալից գործունէութիւն մը ունեցած էր այստեղ վեց տարիներ, ամենուս ջերմ սիրոյն եւ խոր յարգանքի իրաւունքին տիրացած ըլլալով, ողջունուեցաւ խանդավառ ոգեւորութեամբ:

Գահիրէէն հեռագրաւ լուր ստացած ըլլալով թէ Դեկտ. 26 Բշ. ի երեկոյն չոգեկառքով Վեհը մեկնած է գէպի Ս. Քաղաքս, յաջորդ առաւօտ կանուխ Լիւզ ընդ առաջ փութացին Տ. Տ. Վրթանէս, Գէորգ, Սիոն, Դաւիթ, Պարգե վարդապետներ և Դիւանապետ Պր. Կ. Նուրեան եւ Բարեգործական Միութեան տեղական ժողովի և Երուսաղէմի հայրենակցական միութեանց կողմէ բազմաթիւ պատուիրակներ. հոն էին նաեւ Տ. Ներսէս վրդ., Յօսպէի վանուց Տեսուչը, և Տ. Եսայի վրդ.: Ասոնց ամենուն ընկերակցութեամբ, աւելի քան տասն ինքնաշարժներով, Ն. Սրբութիւնը ժամը 8.30 ին ժամանց Երուսաղէմ, ուղղակի վանուց աւազ դրան առնէ: Հոս, Ս. Պատրիարքը, Լուսարարապետ Տ. Մեսրոպ, Փոխանորդ Տ. Մկրտիչ և Տնօրէն Ժողովի ատենապետ Տ. Սմբատ Սրբազաններու հետ ընդունեց Ս. Կաթողիկոսը յարգալից ողջագուրմամբ, առաջնորդեց զայն ի գլուխ միաբանական թափօրին, որ պատրաստ կը սպասէր ներքին մեծ բակին մէջ, և ինքն ելաւ պատրիարքարան: Ն. Սրբութիւնը հանգիստաւ «Հրաշափառ»ով մօտ գործեց ի Մայր Տաճար. երկրպագութեան ուխտը կատարեց և խնկարկեց նախ Ս. Գըլխաղրի մատուռին մէջ, մինչ զպիւրները կ'երգէին Որդուց Որոտման շարականը «Որ էնն յէութեան». յետոյ «Ուրախ լեր Ս. Եկեղեցի» օրհներգութեամբ ուղղուեցաւ մեծ դասի ատենը, ուր պատշաճ սաղմոսի և աղօթքներու ընթերցումէն վերջ ողջոյնի հակիրճ և սրտազին խօսք ուղղեց Միաբանութեան և ժողովուրդի ներկայ խումբ բազմութեան, եւ «Պահպանիչ»ով օրհնելէ վերջ ամէնքը, նոյն թափօրով առաջնորդուեցաւ պատրիարքարան: Միաբանութիւնը և աշակերտք այդ միջոցին ցնծապիւն կ'երգէին Կիլիկիոյ երգը. «Երբոր բացուին դռներն յուսոյ»:

Պատրիարքարանի սրահի դրան առնէ

Ս. Պատրիարքը դարձեալ զիմաւորեց Ն. Սրբութիւնը, եւ ամէնքը կարգաւ մտան մեծ դահլիճը, որ լուսազարդուած էր համակ: Ս. Պատրիարքը բարի գալստեան սրտազեղ ուղերձ մ'ըրաւ հոն Վեհին, յայտնելով թէ ո՛րքան ուրախ էին ամէնքը իր այս հոգեւոր այցելութեան առթիւ: Ս. Կաթողիկոսը պատասխանեց ջերմ սիրոյ բառերով. ըսաւ թէ ինք եղբայրական պարտականութիւն կը զգար աւելի կանուխ անձամբ գալ և շնորհատրել Ս. Պատրիարքը իր աթոռին վրայ, ոչ միայն որովհետեւ Ն. Ամենապատուութիւնը հաճած էր ներկայ լինիլ իր ձեռնադրութեանը և իր անձին ու խօսքին հմայքովը աւելցնել շուքը այն հոգեւոր հանդէսին, այլ որովհետեւ արժանապէս բարձրացած էր իր և ամենուն մեծ ուսուցչին յաջորդութեան զիրքին, բայց եթէ պարագայից բերմամբ չէր կարողացած ժամանակին կատարել այդ պարտքը, հիմակ ուրախ էր որ կուգար խնդակցիլ իրեն և պատ. Միաբանութեան, մէկ տարուայ կարճ միջոցին ձեռք բերուած գովելի արդիւնքներուն և Ս. Աթոռոյ ներքին պայծառութեան և տնտեսական տպահովութեան: Գովեց այդ առթիւ ամբողջ Միաբանութեան ևս յոյց տուած սրտակից ջանադրութիւնը և համերաշխ օգին, եւ գնահատանքով յիշեց Վեսմ. Ոսկան Պէյ Մարտիկեանի կողմէ այս առթիւ կատարուած աշխատանքը. «Ես վստահ եմ թէ, աւելցուց, օր մը, ինչ որ ալ ըլլայ, Ս. Յակոբն է որ պիտի գլուխ եւ առաջնորդ կանգնի այն գործին զոր կոչուած է կատարել Հայաստանեայց Եկեղեցին»: Օրհնեց բովանդակ Միաբանութիւնը, բարեմաղթելով լաւագոյն և բարգաւաճ օրերու յաջողութիւններ:

Նոյն օրն իսկ, իրիկնադէմին, Ս. Պատրիարքին և Միաբանութեան հետ, փութաց հոգելոյս Դուրեան Սրբազանի գերեզմանը, ուր կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն, և անձամբ դրաւ ծաղկեփունջ մը երանաշնորհ ուսուցչապետին դալորազարդ հողակոյտին վրայ:

Յաջորդ երկու օրերը, Դշ. և Եշ., Ն. Սրբութիւնը անցուց Ս. Պատրիարքին և Միաբանութեան հետ փոխարէն այցելութեանց և տեսութեանց զրազումներով:

Ուրբաթ, 30 Դեկտ., կէսօրէ առաջ

Ս. Պատրիարքին և Սրբազան Եպիսկոպոսաց ընկերակցութեամբ այցելեց Ժառանգաւորաց վարժարանը և սարկաւազաց Ընծայարանի բաժինը. ուր ընդունուեցաւ ջերմ ոգևորութեամբ և երգերով. Տեսուչ Տ. Տիրան վրդ. ի ուղերձին պատասխանելով հայրական խրատխօսութիւն մ'ըրօւ եկեղեցական սաներու: Յետոյ, սարկաւազաց դասարանին մէջ նոյնպէս, սրտաշոյզ զգացմամբ խօսեցաւ յորդորական մը, որուն ի պատասխան՝ Հրանդ սարկաւազ, յանուն իր ընկերներուն պատասխանեց որդիական խանդաղատանքով: Ժառանգաւորաց վարժարանին առջև Ն. Ս. և Ս. Պատրիարքը և բոլոր ներկայ միաբանք, ուսուցիչք և աշակերտները խմբովին լուսանկարուեցան: Յետոյ այցելեց Թարգմանչաց Նախարարարանը և Մանկապարտէզը, ուր կը դաստիարակուին աւելի քան չորս հարիւր սաներ, երկու սեռէ, ամէնքն ալ քաղաքացի և զաղթական ազգայնոց զաւակները: Տեսուչ Տ. Կիրեղ վրդ. ի ուղերձէն և փոքրիկներուն արտասանութենէն և երգերէն ետքը, Ն. Ս. և Ս. Պատրիարքը գոհունակութեան և սիրոյ խօսքեր ուղղեցին փոքրիկներուն, օրհնելով զանոնք սրտազինս:

Տ. Կաթողիկոսը, Դեկտ. 30ի Ուրբաթ երեկոյին, Տ. Մեսրոպ և Տ. Սմբատ Սրբազաններու և վեց վարդապետաց առաջնորդութեամբ իջաւ Մայր Տաճար, և նախագահեց Ս. Յակոբ Մծբնայ հայրապետի նախատեսակին. ձախակողմեան դասի զուլոյսը պատրաստուած էր բարձրադիր Գահ Աթոռ մը, ուր բազմեցաւ Ն. Սրբութիւնը:

Յաջորդ օրը, Եր. 31 Դեկտ. ամբողջ միաբանութեան առաջնորդութեամբ «Հրաշափառ»ով գնաց ի Ս. Յարութիւն և Ս. Դերեղմանի վրայ երկրպագութեան ուխտ կատարելէ և թափօրի շրջան մը բոլորելէ վերջ ելաւ մեր Գողգոթայի վերնամաստունը, ուր նախագահեց կիրակամօր ժամերգութեանց: Թէեւ իրաւակից երեք ազգերէն իւրաքանչիւրը տարուան մէջ հինգ անգամ միայն կանոնապէս իրաւունք ունին հանդիսաւոր թափօրով մտնելու ի Ս. Յարութիւն, բայց այդ արտօնութիւնը բացառաբար կը շնորհուի ամէն մէկին՝ իր և կեղեցիին պատկանող նուիրապետական բարձրագոյն աստիճանաւորի մը, պատրի-

արքի կամ կարտինալի, այցելութեան միջոցին ևս: Ուրախալի է որ Տ. Բարդէն Կաթողիկոսի այս այցլին առթիւ, միւս երկու ազգերը ոչ միայն իսկոյն ցոյց տուին ամէն բարեյօժարութիւն, այլ նաեւ մասնաւոր լուսագարդութեամբ պատուեցին բարձրաստիճան հիւրը:

Ն. Ս. յաջորդ օրը, Կիրակի, 1 Յունուար, հայրապետական շաքով պատարաւեց Ս. Յակոբայ տաճարին մէջ, և քարոզեց հզօր շունչով և ինքնայատուկ պերճախօսութեամբ. բնաբան առնելով «Ոչ ոք արկանէ ձեռն զմօճով և հայիցի յետս» և «Զառ ի յետոյսն մօռացեալ՝ ի յառաջագէմսն նկրտիմ» աւետարանական և առաքելական խօսքերը:

Բացատրեց թէ քրիստոնէական կեանքը բարոյական անդուլ յառաջդիմութեան կեանքն է միայն. ճշմարիտ քրիստոնեան, առանց արբենալու անցեալին յաջորդութիւններէն կամ վհատելու անոր ձախողանքներէն, պէտք է անդեղ և ուղղուի և անսայթաք ընթանայ զէպի բարոյական կատարելութեան այն սեւեռակէտը, զոր Աւետարանը կը զնէ իր առջև: Բոլոր մեծ և արդիւնալից կեանքերը այդ կերպով է որ գոյացած և զարգացած են: Առանց այդ ոգիին, անկարելի պիտի ըլլար ոչ ապրիլ և ոչ ըմբռնել քրիստոնէական որևէ գործունէութիւն:

Երեկոյին, ի պատիւ իրեն՝ միաբանական սեղանին մէջ կատարուեցաւ ընդհանուր ըրթերք, որու միջոցին նախ Ս. Պատրիարքը և յետոյ ինքը, Ս. Կաթողիկոսը իրենց տպաւորիչ և սիրուն սփիւններով ոգևորեցին ամէնքը, մին «սիրոյ ճաշին խորհուրդը մատնանշելով անոր մէջ, և միւսը «ճառալուծական սեղանին պատկերը նկատելով զայն: Երկուքն ալ խօսեցան զլաժուած հոգւով, երկուքն ալ ոգեկոչեցին այս Տան ճառալուծեան, և անոր միջոցաւ Ազգին ու եկեղեցիին ճառալուծեան մէջ անուն և արդիւնք ունեցող զէմքերը, մինչև անոնց ամէնէն վերջինը, իրենց ամենասիրելի և անմոռանալի Հայրը և ուսուցչապետը: Ամէնքը երգեցին նախ Ս. Աթոռայ շարականը և ի վերջոյ կրկնելով երգը:

Բշ., 2 Յուն., Վեհը, ընկերակցութեամբ Տ. Մեսրոպ Սրբազանի գնաց Բեթ-

ղեկնէմ, և հանդիսաւոր թափորով ուխտ կատարեց Փրկչին Մենդեան այրին վրայ:

Պարտաւորուած ըլլալով Ս. Մենդեան տօնէն առաջ գտնուել իր պաշտօնատեղին, Վեհ. Տ. Բարգէն Ս. Կոթողիկոս Յունուարի 4ին, Դշ. առաւօտեան կանուխ մեկնեցաւ դէպի Պէյրութ, իր հետ ունենալով Տ. Նորայր վրդ. ք: Ն. Ս. Մայր Տաճարին մէջ նախ իր ուխտն ըրաւ Դիւսաղրի մատուոյն մէջ, որ «Տէր ուղղեա՛ր» ի ճանապարհորդական կարգ մը եւս կատարուեցաւ. յետոյ, Աւագ Խորանի տոջն ևս ազօթելէ վերջ, ամբողջ Միարանութեան և աշակերտաց թափորով առաջնորդուեցաւ վանքի աւագ դուռը, ուր օրհնելէ վերջ ամէնքը, որոնք ողջերթի իրենց տղնամբոյրը կը մատուցանէին, ճամբայ ելու աւանդուն սրտազգաց մեծարանքներուն մէջ:

ՎԱՐՁԱԿԱՆ, ԺՈՂՈՎԱԿԱՆ

ԵՒ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆՔ

Ս. Աթոռոյ Տնօրէն Ժողովը անցեալ Դեկտ. ամսոյ ընթացքին ութ անգամ գումարուեցաւ իբր. Վարչական Մարմին և զբաղեցաւ կարգապահական և մատակարարական գործերու կարգադրութեամբ, տնօրինութիւններ կատարեց կալուածական նորոգութեանց, միջրանոցներու շինութեան առթիւ տեղւոյն քաղաքացիութեան հետ համաձայնութեան, Յոսպէի վերջերս հրկիզուած փոքրիկ մէկ կալուածին անյապաղ վերաշինութեան, և Ս. Քաղաքի մէջ կառուցուող յարկարաժիներու մասին շինուածական ճշգրտութեամբ խնդրներով. տնօրինութիւններ կատարեց Վեհ. Բարգէն Ս. Կոթողիկոսի ընդունութեան արարողութեանց վերաբերմամբ. եւ քննելէ վերջ երկիցս դասալիք Աւետիս Սարկաւագ Անսրլիանի հարցը, կարգաւոյժ հռչակելով խապաւ փառքից զայն եկեղեցական ասպարէզէն: Իսկ իբր կրօն. ատեան չորս անգամ՝ նիստ ընելով՝ տնօրինութիւններ կատարեց ընտանեկան, ամուսնական հարցերու մասին:

● Դեկտ. 15, եւ 20 ի գշ. օրերը երկիցս նիստ սենեցաւ Միարանական Ընդհ. Ժողովը, և զբաղեցաւ վաճառելի կալուածներու վերաբերմամբ այդ առթիւ նախապէս կազմուած Յանձնաժողովին տեղեկագրին և Պատրիարքարանի գործոց մասին Տնօրէն Ժողովէն բերուած առաջարկին նկատառումով և իր վերջնական որոշումները տալով այդ մասին, անոնց գործադրութիւնը յանձնեց Տնօրէն Ժողովին:

Ջրաղեցաւ նաև Տ. Նորայր Վարդապետի Տնօրէն Ժողովէ հրաժարականով, զոր մերժեց, և վճռեց անոր հաստատումը՝ օրինապէս իրեն յանձնուած պաշտօնին մէջ:

Այս վերջին նիստին մէջ, ուր ներկայ էր նաև Ոսկան Պէյ Մարտիկեան, Ս. Պատրիարքը ծանուցանելով Ժողովին թէ քանի մը օրէն պիտի մեկնի Ն. Վսեմութիւնը, իր և Միարանութեան անսահման գոհունակութիւնը յայտնեց հրապարակաւ՝ անոր կատարած ութամսեայ անխնայ եւ արդիւնաւոր ծառայութեանց համար յոգուտ Ս. Աթոռոյ. յոյժ գնահատական բառերով գովեստն ըրաւ անոր արգասիքական լուրջ նկարագրին, և սիրողարար աւելցուց թէ անոր մեկնումը ինքը կը նկատէ ձմեռնային արձակուրդի առթիւ ժամանակաւոր բացակայութիւն մը միայն, և յոյս յայտնեց թէ յառաջիկայ դարուներին, ճիճեռնակներու դարձէն ալ առաջ վերստին մեր մէջ պիտի ողջենանք զինքը, իր շարունակութեան մղելու համար այնքան յաջողապէս սկսած իր գործը: Այս մտօք և նորնքան սիրալիր բառերով արտայայտուեցան նաև Տնօրէն Ժողովի ատենապետ Տ. Սմբատ Սրբազան և Ընդհ. Ժողովի ատենապետ Տ. Սիւն Վարդապետ, որ յաւարտ իր խօսքերուն հրաւիրեց Ժողովը յոտնկայս իր երախտագիտութիւնը յայտնել Ս. Յակոբայ բարեկամ Բարերարին Ն. Վսեմութիւն, յայտնապէս զգածուած՝ Միարանութեան և իր Սրբազան Պետին այս վերաբերմունքէն, շնորհակալութեան գեղեցիկ ուղերձ մ'ըրաւ. բարձրօրէն գովեց Միարանութեան համերաշխ ոգին և անտրտունջ այն կեցուածքը, որով ինչպէս նախանձախնդիր եղած է ան միշտ Ս. Տեղեցաւ արգասիք իրաւանց պահպանութեան, յոյնպէս և այժմ հազածու կը լինի անոր տնտեսական վերականգնումին՝ ի զին ծանր զոհողութեանց: Վերլուծական ակնարկով մը անդրադարձաւ ի վաղուց անտի եղած պարտքի գոյաւորման և բարձման վիճակներուն, և յատկաւ մտ ըմբռնումով մատնանիլ ըրաւ այդ վերջին ընդմիջութեան դարմանը: Վստահութիւն յայտնեց թէ եղած կարգադրութիւնները արմատական պիտի լինին Ս. Պատրիարքին և Պատ. Միարանութեան անդեղեւ ջանադրութեանց շնորհիւ. ըսաւ, ի վերջոյ, թէ իր սիրտը Հայ-Ներուսապէմի հետ է միշտ, որմէ մարմնով միայն կը բաժնուի և առժամարար, և այլն:

Այս վերջին յայտարարութեան վրայ, Ս. Պատրիարքը իջաւ իր Աթոռէն, և, ամէնուն սրտագին յաւգման առջեւ, համբուրեց Ն. Վսեմութեան ճակատը, մինչ նա յարգանքով կը խոնարհէր ի Ս. Աջ Ն. Ամենապատուութեան:

Պատրիարքարանի մեծ զահլիճին ջահադարդ կամարները քիչ անգամ լեցուած էին բերկրանքի այն անոյշ միմուրտութիւն, զոր կը պարզէր այդ յիշատակելի պահը: Ս. Յակոբեանց դարաւոր այս նուիրական Տուրք հպարտ է Ոսկան Պէյ Մարտիկեանի մաքուր բարեկամութեամբը, և կ'ըզմայ միայն որ Ն. Վսեմութիւն ևս երջանիկ լինի իր հոն սկսած գործին լիուլի արդիւնաւորումովը:

● Եւ. 1 Դեկտ. — Ն. Ամենապատուութեան պատրիարքական պաշտօնավարութեան առաջին տարին կը լրանար այսօր: Հակառակ որ ինքը

արգելած էր այս առթիւ եկեղեցական, ժողովական և կոլեկտիվ երևելի հանդիսակատարութիւն, երեկոյին՝ ամբողջ Միաբանութիւնը և աշակերտութիւնը յանակնկալաւ հաւաքուեցան պատրիարքարանի մեծ դահլիճին մէջ, իրենց շնորհաւորութիւնները և բարեմաղթանքը ներկայացնելու համար գէթ առտնին մտերմութեան պարզ ձևով մը Պարտաւորուած՝ չմերժելու ըզգացումներու այս սրտագին արտայայտութիւնը, Ս. Պատրիարքը մտաւ դահլիճը. Տնօրէն ժողովոյ ատենապետ Տ. Սմբատ Սրբազան սրտազուխ ուղերձով մը ամենուն շնորհաւորութիւնն ու բարեմաղթանքները ներկայացուց, որուն ի պատասխան Ս. Պատրիարքը մատոյց իր ջերմ շնորհակալութիւնը, «Մեր եղբայրութեան դրութիւնը կրօնական հասարակագիտութեան կեանք մըն է, բնաւ, և իմ ըրածը ոչ թէ իշխանութիւնն այլ առաջնորդութիւնն է մըն է միայն. ինչ որ յարգիւնս եկաւ այս առաջին տարին մէջ իսկ, ամբողջ միաբանութեան համերաշխ ոգին գործն է միայն. պէտք է տեւէ այդ ոգին, որպէսզի իրապէս փառաւորութիւն այս Տունը կանգուն պահող այն սկզբունքը որ Ազգին եւ եկեղեցին զոյգ զապաւարներու միաւորեալ կեանքն է ստեղծէ Աշակերտները երգեցին Ն. Ամենապատուութեան ձօնուած երգը եւ ինքը օրհնութեամբ վերջ տուաւ այս գումարումին:

● Ուր. 2 Դեկտ. — Ս. Պատրիարքը, ընկերակցութեամբ Տ. Դաւիթ վրդ. և զիւանապետ Պ. Նուրեանի, երկօրեայ օգափոխութեան մը համար մեկնեցաւ Յոպպէ. ուղղակի գնաց Թէլ-Ալիօի քրիստոնէական աշխատանոցը, տեղեկանալու համար հոն զրկուած շինուածաբարութեան քննութեան արդիւնքին. գիշերեց Յոպպէի մեր վանքը. յաջորդ օրը այցելեց տեղւոյն ազգային վարժարանը եւ Ղպտինքու վանքը. կիրակի քարոզեց տեղւոյն Ս. Նիկողայոս եկեղեցւոյն մէջ. ուր ամբողջ ժամերգութեան եւ Ս. Պատարագի միջոցին ներկայ գտնուեցան Ղպտինքու երեսնադէմի եպիսկոպոսը, Տ. Վասիլիոս Սրբազան, իր կղերին հետ: Բշ. վերադարձաւ Երուսաղէմ:

● Դշ. 7 Դեկտ. — Ստացուեցաւ լուսանկարչութեան քաղմագրութեան գործիքը, զոր Բարեգործական Ընդհ. Միութիւնը Բարիդի կեդրոնը, իրեն եղած յանձնարարութեան վրայ, տրամադրած էր մեղ. Ս. Աթոռոյս ձեռագրատան մէջ եղած կարգ մը հայ գաւառաբարբառներու բառարաններուն պատճենները տրամադրելու համար բանասէր Պ. Հր. Աճառեանի, որ այս միջոցին կը պատրաստէ ընդհ. հայ գաւառաբարբառներու մեծ բառարան մը:

● Ուր. 8 Դեկտ. — Ամերիկեան Փոխ Հիւպատոս Մր. Պլէշֆօրտ այցելեց Ս. Պատրիարք Հօր:

● Կիր. 11 Դեկտ. — Ս. Պատրիարքը և Ոսկան Պէյ, Տ. Տրգատ և Տ. Եղիշէ վարդապետներու հետ գացին Բերբոն եւ վերադարձան երեկոյին:

— Իր մօտալուտ մեկնումին առթիւ, այս երեկոյան ընթերցեց պատուոյ սեղանի էր վե-

րածուած ի մեծարան Ոսկան Պէյի: Ներկայ էին բոլոր միաբանութիւնը եւ աշակերտութիւնը. խօսեցաւ նախ Ս. Պատրիարքը, որ թուելով Ն. Վսեմութեան ծառայութիւնները, ի մէջ այլոց՝ ըսաւ. «Ոգնեց նա մեզի իր աղանդով. այդ բառը կրկին իմաստ ունի շատ մը լեզուներու և մերինն մէջ, իմացական եւ նիւթական. Ոսկան Պէյի վրայ մենք զայն հոս տեսանք առաջին նշանակութեամբը մանաւանդ, մենք օգտուեցանք իր միտքէն, զոր բարութեամբ ի սպաս դրաւ անիկա այս հաստատութեան. տուաւ մեզի իր միտքին ոսկին. առաքելական այն խօսքին համեմատ թէ՛ բարձր և ոսկի ոչ ունիմ, այլ զոր ունիմա տաց». ու տուաւ մեզի իր մտաւորական հարստութենէն որ լաւագոյն կերպով կը փոխարկուի նաեւ նիւթականի, երբ տուողը գիտէ աղետութեամբ տալ զայն, եւ ընդունողը՝ աղետութեամբ ընդունի: Աստ'ը համար է որ իր իմացական տաղանդին տուրքը շուտով փոխարկուեցաւ մեր մէջ նիւթական տաղանդի պտուղին, քանի որ իր շնորհիւ կազմակերպուած պիտէէին միջոցաւ, մինչև մեր ելմբտական տարեգլուխը, պիտի շահարկուած ըլլայ աւելի քան 5000 ոսկւոյ խնայողութեան օգուտ մը, յօգուտ մեր տնտեսական դրութեան և եւ ահա անո'ր համար է որ իր բարեկամի համեստ գիրքին մէջ իսկ բարեբարի մը արժանիքով կը մեկնի մեր մօտէն: Ապա խօսեցան նաև Տ. Մկրտիչ եւ Տ. Սմբատ Սրբազանները, առաջինը՝ Ս. Աթոռոյ անցեալին պատմական օրինակներով, երկրորդը ներկայի իրական փաստերով: Աշակերտներ երգեցին, իսկ ամէնուն պատասխանեց Ոսկան Պէյ, ջերմ շնորհակալութեան եւ փորձառական թելադրութեանց խորհրդածութիւններով:

● Դշ. 14 Դեկտ. — Ի դիմաց Ս. Պատրիարք Հօր, կայարան գացին Թարգման Տ. Պարգե վրդ. և քարտուղար Պ. Կարապետ Հինգլեան՝ յուղարկ Դերմանիոյ Ընդհ. Հիւպատոս Պ. Նորդի, որ Սիամի մայրաքաղաքը կը մեկնէր պաշտօնի բարձրացումով:

● Եշ. 15 Դեկտ. — Լուր առնուեցաւ թէ Յոպպէ պատահած բաւական մեծ հրդեհէ մը ազդուած է նաև վանուցս կալուածներէն մին, շուրջ 100 ոսկի արժողութեամբ ֆառով մը:

● Ուր. 16 Դեկտ. Դիւանապետ Պ. Կ. Նուրեան Տնօրէն փողովոյ կողմէ Յոպպէ գնաց հրդեհի մեր ֆառին եւ կալուածական ուրիշ գործերու քննութեան համար:

● Դշ. 20 Դեկտ. — Ս. Պատրիարքը եւ Տ. Սմբատ Սրբազան, Դիւանապետ Պ. Կ. Նուրեանի հետ Բեիդեհէմ գացին վանքապատկան գետին մը քննութեան համար:

● Դշ. 21 Դեկտ. — Ոսկան Պէյ Մարտիկեան մեկնեցաւ Եգիպտոս: Ս. Պատրիարքը եւ Սրբազան Եպիսկոպոսները առաւօտուն ողջերթի այցելութիւն տուին իր բնակած յարկարաժինին մէջ: Աւագ դրան առջև բովանդակ միաբանութիւնը և պաշտօնէութիւնը և ժողանդաւորաց և Ս. Թարգմանչաց վարժարանի սաները ողջեր-

թի պատիւները ընծայեցին Ն. Վանստեթեան, որ ճամբայ ելաւ ամենուէն խանդավառ ծափող ջոշներուն մէջ: Մինչեւ Լիւզ իրեն ընկերացան Տ. Մուշեղ եւ Տ. Դաւիթ վարդապետներ:

● Նոյն օրը, Ս. Պատրիարքը եւ Տ. Մեսրոպ եւ Տ. Սմբատ Սրբազանները Երիբով գացին ի տես Տ. Մատթէոս Սրբազանի, որ առողջական պատճառաւ հոն փոխադրուած էր ատենէ մը ի վեր:

● Եւ. 22 Դեկտ. — Շնորհակալութեամբ բտացուեցաւ Ս. Աթոռոյ Լնդկահայ բարերարներէն Պ. Պետրոս Կրէթի իւզանկար մեծ կենդանագիրը, որ զնաղուեցաւ պատուոյ դահլիճին մէջ, աղնուատում Լազարեան բարերարներու հարգին:

● Եր. 24 Դեկտ. — Լատինական մշտնջող տունին առթիւ, Թարգման Տ. Պարգեւ, Տ. Դաւիթ, Տ. Դեղամ վարդապետներ եւ զիւանապետ Պ. Նուրեան, ըստ սովորութեան Բնիկներէմ գացին, իրաւակցական հակողութեան համար:

— Տ. Տիրան վրդ. մեկնեցաւ Յօպէէ, տեղւոյն Ս. Նիկողայոս եկեղեցւոյ տունին առթիւ պատարագելու եւ քարոզելու համար:

● Բշ. 26 Դեկտ. — Լատինական մշտնջող տունին առթիւ, Ս. Պատրիարքը, ըստ սովորութեան, Սրբազան եպիսկոպոսաց եւ վարդապետներու ընկերակցութեամբ հանդիսական թափօրով այցելութեան գնաց Ֆրանչիսկան միարանութեան, Լատինաց պատրիարքարանը եւ Անկիլքան եպիսկոպոսին, եւ ընդունուեցաւ սիրալիւր մեծարանքով:

● Աւր. 30 Դեկտ. — Ի բացակայութեան Դպտներու եպիսկոպոսին, իր փոխանորդը եւ վարդապետ մը այցելեցին Ս. Պատրիարքին:

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՒ ԲԵՄԱԿԱՆ

Եր. 3 Դեկտ. — Ս. Կուսին Ընծայման տունին առթիւ, կիրակամուտի ժամերգութիւնը եւ նախատօնակը կատարուեցաւ Ս. Յակոբեանց տաճարին մէջ հանդիսապետութեամբ Տ. Մեսրոպ Սրբազանի:

● Կիր. 4 Դեկտ. — Յօգորդ օրը Միարանութիւնը գնաց Դեթսեմանի եւ «Հրաշափառ» թափօրէն վերջ Տ. Մեսրոպ Սրբազան հանդիսի պատարագի նոյն սրբավայրին մէջ, եւ քարոզեց Նիւթունենայով օրուան տունին գաղափարը. բացատրեց թէ ծնողները ո՛րչափ սուր պարտականութիւն մը կատարած կ'ըլլան իրենց զաւակներուն սրտին մէջ, անոնց մատաղ հասակէն, տպաւորելով Աստուծոյ սէրը, եւ այսպէս կանուխէ պատրաստելով զանոնք իրենց ամբողջ կեանքը ընծայելու աստուածանուէր կոչումի մը:

● Կիր. 11 Դեկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան տաճարի Լայկական Գողգոթայի վերնամատուռին մէջ. ժամարարն էր Տ. Նորայր վարդապետ. քարոզեց Տ. Դաւիթ վրդ., քնարան առնելով Աւետարանի օրուան ընթերցումէն «ոչ եթէ ի մթերից ընչից ուրուք են կեանք նոր» խօսքը. բացատրեց թէ հարստութեան արժէքը պէտք է փնտռել ոչ թէ անոր քանակին, այլ անոր գործածութեան եղանակին մէջ. եւ թէ ճշմարիտ հա-

րուսը ան է որ գիտէ քարոյական նպատակներու արդիւնաւորման միջոց զարմնել իր Նիւթական կարողութիւնը:

● Եւ. 15 Դեկտ. — Ս. Պատրիարքը բաճանալարաւ պատարագեց Ս. Աստուածածնի Դերեգմանին վրայ. ի Դեթսեմանի, իր ծնողացը եւ հանգուցեալ ընտանեկան պարագայից հոգւոյն հանգստեան համար. իր Սիրվարդ քրոջ մահուան երկրորդ տարեկիցին առթիւ:

● Եր. 17 Դեկտ. — Լանդիսի կատարուեցաւ տօնախմբութիւնը Առաջին Լուսաւորաց, Բաղէոս եւ Բարթողիմէոս առաքեալներու. Ս. Պատրիարքը եւ Միարանութիւնը շնորհաւորական այցելութեամբ պատուեցին ծերունի հայրենասէր Ֆանուզի Տ. Բարթողիմէոս վրդ.ը, որ տարիներէ ի վեր հիւրաբար աստ կը գտնուի:

● Կիր. 18 Դեկտ. — Ս. Յակոբայ տաճարին մէջ պատարագեց Տ. Գէորգ վրդ. քարոզեց Տ. Դարեգին վրդ. Նիւթ առնելով Աւետարանի օրուան ընթերցումէն. վերլուծեց անպաշտ թգնիկին առաքրացատրեց թէ Նախախնամութիւնը ինչ հրաշալի պատեհութիւններ տրամադրած է մարդուն՝ իր կեանքը հոգեւորապէս արդիւնաւորելու համար Աստուծոյ Թաղաւորութեան դաշտին մէջ. եւ յետոյ անդրադառնալով Սեյովմի աշտարակի արկածին զո՞ գացածներու պատահարին՝ մատնանշեց թէ քրիստոնեան կեանքի ամէն մէկ դէպքէն պէտք է աստուածային ազդարարութեան խրատ մը կամ դաս մը գիտնայ քաղել:

● Կիր. 25 Դեկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Հրեշտակապետաց տաճարին մէջ. ժամարարն էր Տ. Կիւրեղ վրդ. քարոզեց Տ. Սիոն վրդ., որ Աւետարանի օրուան ընթերցումէն առնելով իր Նիւթը, խօսեցաւ խոնարհութեան առաքինութեան վերայ. բացատրեց թէ սրտի եւ մտքի ճշմարիտ քարծրութիւնն է միայն որ իրապէս խոնարհ կ'ընէ մարդը իր կեանքին մէջ. հին եւ նոր դէմքերու օրինակով զեղեցիկ կերպով հաստատեց այս սկզբունքը:

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Շնորհակալութեամբ կ'արձանագրենք հետեւեալ նուէրները:

Ձեռագրաց Մասնագաղաւթին

Բարեպաշտուհի Տիկին Մառի Զ. Իւրիւնեան Գանիւրէյի՝ ի յիշատակ իր հանգուցեալ ծնողաց նուիրեց զպսեղէն մէկ գրչապիւր Աղօրամասեան, ձեռամբ իր ջանքերէցին՝ Արծ. Տէր Պապ Գննյ. Մ. Խաչիկեանի:

Բարեպաշտական

Ետեւորեց Սիրիի Լայոց Զոգեւոր հովիւ Զոգ. Տ. Մամբէ Ի. Վրդ. Դալմատեանի միջոցաւ Ս. Աթոռ դրուած են հետեւեալ բարեպաշտական նուէրները. Պր. Գառնիկ Աւեսիսեան 5 ռուբլ, Տիկ. Պայծառ Մկրտիչեան 10 ռուբլ, Տիկ. Փերոյ Զաւարսեան 10 ռ., Տիկ. Զ. Աննա Շահբազեան 5 ռ., Տիկ. Լուսիա Տէսեան 5 ռ., Տիկ. Աննա Բաօսեան 10 ռ., Լուսիա Մուրաշեան 1 ռ., զումար 46 ռուբլ: — Նոյնպէս՝ Աղեւանգրիւն Տիկ. Պապեւսեանի Գ. ձեռեցեան 1 եղ. ոսկի, եւ Լիւմայէն (Բեբա) Պր. Պ. Շէրիսեան 0,50 ռ.: